

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

EDGAR RUBIN

EN UNG DANSK FILOSOF
OG HANS VÆRK

SAMT

ERINDRING
OG ERKENDELSE

EN DIALOG

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
KJØBENHAVN OG KRISTIANIA
MDCCCCXX

EN UNG DANSK FILOSOF
OG HANS VÆRK

SAMT

ERINDRING
OG ERKENDELSE

EDGAR RUBIN

**KAN HUKOMMELSEN FOR-
BEDRES? Naturlig Hu-
kommelsesteknik. 1919.**

EDGAR RUBIN

EN UNG DANSK FILOSOF
OG HANS VÆRK

SAMT

ERINDRING
OG ERKENDELSE

EN DIALOG

GYLDENDALSKE BOGHANDEL - NORDISK
FORLAG - KJØBENHAVN OG KRISTIANIA
M D C C C C X X

COPYRIGHT 1920 BY
GYLDENDALSKE BOGHANDEL NORDISK FORLAG
OPLAG 500 EKSEMPLARER

GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI
KØBENHAVN

FOR TALE

I Slutningen af 1918 udkom Herbert Iversens Værk: „To Essays om vor Erkendelse“. Baade fordi jeg gerne vilde klargøre for mig selv dets Hovedtanker, og fordi jeg mente, at det burde kunne paaregne andres Interesse, holdt jeg i Begyndelsen af 1919 en Række Forelæsninger om det paa Universitetet. I alt væsentligt er det Grundlaget for disse Forelæsninger, der her udgives. I „Tilskueren“ har en Artikel, omtrent svarende til Bogens første Afsnit, været optaget.

Med Værket om vor Erkendelse traadte Herbert Iversen frem i den store Offentlighed, efter at han i mange Aar med bevidst Hu havde lagt alt sit Arbejde i at fuldkommengøre sig selv gennem Studier og Rejser og levende Fordybelse i Tidens Krav og Tanker ud fra sin særprægede, stærkt følelende Menneskelighed. Man maatte mene, at ogsaa Fremtiden vilde bringe betydningsfulde Indsatser fra denne Mand; men nu, da han stod saa vel rustet, er al den Værdi, der rummedes i hans Personlighed, bleven gjort til intet uden at komme til ny, for andre berigende Udfoldelse; thi i disse Dage er det sørgelige Budskab kommet fra New York, at Herbert Iversen i Begyndelsen af denne Maaned er afgaaet ved Døden 29 Aar gammel.

Det er med vemodige Følelser, at jeg sender dette lille Skrift ud; thi blandt de Læsere, jeg havde regnet med, var ikke mindst Herbert Iversen. Jeg har Lov at sige, at han med nogen Interesse imødesaa, hvad jeg mente om hans Værk; og den Forudsætning har ligget bag i min Bevidsthed, at han ikke alene vilde læse, hvad jeg har at sige, men at han ogsaa vilde svare mig, hvor jeg fremfører Indvendinger. Skulde jeg skrive nu, da Tilværelsens haarde Me-

ningsløshed giver mig det sidste Ord, vilde det, jeg har at sige, uvilkaarligt forme sig anderledes.

Men maaske mit lille Skrift, anderledes formet, ikke havde gjort bedre Nytte. Det er mit Haab, at det, som det er, giver et paalideligt Indblik i Forfatterpersonligheden og de bærende Tanker. Maaske vil det endda friste en og anden til selv at give sig i Lag med Herbert Iversens Værk. Og endelig kan jeg maaske gennem selve dette, at jeg fremfører Indvendinger, bidrage til, at Læsere af det store Værk undgaar at blive overvældet af Herbert Iversens mærkværdigt uimodstaaelige, agitatoriske Argumentation og hjælpe dem til at tage mere selvstændig og velovervejede Stilling. Jeg ved mig i Overensstemmelse med Herbert Iversen ved at hævde, at en Mening er des værdifuldere, jo flere Indvendinger mod den man har gennemprøvet.

„To Essays om vor Erkendelse“ vil længe blive læst og vil derved være et levende Minde om en ung, oprigtig Mand, der følte Trang til redeligt at komme til Bunds i Tankernes Verden, men for hvem det højeste var at kæmpe mod social Uret og Sneversyn og at arbejde for en værdifuldere Mennesketilværelse.

Foruden Undersøgelsen af Herbert Iversens Filosofi indeholder Bogen en Dialog: „Erindring og Erkendelse“, der behandler Emner, som Herbert Iversen til dels ogsaa har været inde paa. Oprindeligt nedskreven i 1912 gennemgik den i 1916 en grundig Omarbejdning. I den Form, den fik dengang, offentliggøres den nu, da der bydes mig en Lejlighed dertil, ved at den Gyldendalske Boghandel har taget andre Hensyn end de umiddelbart økonomiske. Dialogformen er ikke valgt for at opnaa en kunstnerisk Virkning, men for at opnaa en bedre Leddeling af Tankegangen.

København i Februar 1920.

EDGAR RUBIN

EN UNG DANSK FILOSOF
OG HANS VÆRK

I.

Fængslet og interesseret, ofte samstemmende, undertiden det modsatte, arbejder man sig gennem Herbert Iversens store Værk, der er en værdifuld Berigelse af dansk filosofisk Literatur.¹⁾ Det har Betydning baade ved Emnernes Art og Behandling og ved den Personlighed, som det afspejler, og om hvis Interesser det gælder, at de langtfra er snævert indskrænkede til de abstrakte, filosofiske Problemer. Der skal i det følgende først antydes nogle Træk af Forfatterpersonligheden. Naar det ikke kan blive et Helhedsbillede, men kun en Række enkelte Træk, der fremdrages, er dette allerede lidt af en Karakteristik; Herbert Iversen er ikke en Natur, der er groet op indefra, hvis Kræfter mødes i harmonisk S sammenspil.

Herbert Iversen har sikkert gennem mange Aar arbejdet med Filosofien, og han har med Energi boret sig ind i sine Problemer, saaledes at han, som det ogsaa er nødvendigt, har ladet hele sit Sind beherske af dem. Men alligevel sporer man, at det, hvor meget han end synes, han maa igennem det, ikke er det eneste, der optager ham; en vis Utaalmodighed og direkte Udtalelser viser, at der er helt andre Opgaver

¹⁾ Herbert Iversen: „To Essays om vor Erkendelse“. H. Aschehoug & Co. 486 S. København 1918.

og Virkefelter, der synes ham nok saa værdifulde. Det er betegnende, at han ikke har fulgt Universitetsvejen, men efter at være bleven Magister er rejst ud for gennem Selvsyn at forstaa fremmed Samfundsliv og i Amerika har forsøgt sig som Fabriksarbejder.

Noget af det, der tager sig ud som Utaalmodighed, kan vistnok føres tilbage til, at Forfatteren ikke synes, det sømmer sig for en fri Mand at blive altfor optagen af et Emne. Gang paa Gang faar man at vide, at han ikke er Professional og overlader til disse den nærmere Udredning af Enkeltheder. Der er en Antydning af, at Forfatteren ønsker at se paa sit Arbejde, som om han har benyttet noget af sin Tid til at give sig af med disse Sager og se, hvad der kan komme ud af det; men var der andet, der tiltalte ham mere, nu vel saa gav han sig af med det. Og der er andet, der i alle Tilfælde undertiden tiltaler ham mere; nemlig Ingeniører og Teknikere og i det hele alle Slags praktiske Folk, f. Eks. den jyske Gaardmand, der vilde kunne sige: „Jeg er Nørre Snede Værge- raad.“ Hvor Talen er om Sandhedskærlighed hedder det: „Vi kommer straks paa noget fastere Grund, hvis vi i Stedet for at søge Typen paa den „sandhedskærlige“ Mand blandt Profeter, Filosofer, Logikere, Agitatorer, Debattører, „Teoretikere“, søger den blandt saakaldte praktiske Mænd, Forretningsmænd, „men of action.“ Et Sted siger han, at skulde han kontrollere en ung Mands Opdragelse og Dannelse, vilde han først og fremmest træne ham til et virksomt socialt „udadvendt“ Liv, ikke til mistænksom Virke eller Mesterskab. Ordet *mistænksom* anvender Forfatteren ustandselig — han er en Tilhænger af en

Slags homerisk Gentagelse — paa sin Maade at filosofere paa.

Men hvordan er det gaaet til, at Filosofien har fanget ham ind? Et Sted siger han selv: „Jeg ser ingen Grund, hvorfor visse „filosofiske“ Problemer skulde skyes som en Slags Helligdom, hvorfor *noget som helst* skulde anses for helligt. Det synes tværtimod utaaleligt at gaa og bygge alle sine praktiske Argumenter paa et gaadefuldt Grundlag, der maaske en skønne Dag vil skride sammen, eller hvorfra ens Fjender, selv uforstyrrede og trygge, kan forstyrre ens Arbejde, naar som helst det behager dem. Det synes mig bedst at være velorienteret. Og naar en saadan Orientering medfører som sit Resultat, at Grundlaget virkeligt er hult, d. v. s. at mange dagligdags Antagelser, som „gemytlig talt“ er plausible, hviler paa Forudsætninger, der brister sammen for en hensynsløs Mistænksomheds Pres — ja, da maa enhver sandhedskærlig Mand notere dette Resultat og til en vis Grad indrette sig derefter.“

Ganske karakteristisk sammenfatter Forfatteren sin hele mistænksomme Tænkemaade i følgende Sætning: „Saalænge vi tvivler, behøver vi ikke at fortvivle; men saasnart vi standser, lukkes ogsaa Porten til en større Garanti.“

Men det er ikke alene, fordi Forfatteren er en sandhedskærlig og mistænksom Mand, at han har arbejdet sig ind i Filosofiens Land; det har ogsaa haft andre Tilløkkelser. Ganske vist giver han intet indsmigrende Billede af det. „Stærkt mistænksomme Undersøgelser opløjer alle praktiske Forudsætninger; de gaar paa tværs af alle praktiske Hensyn, de drager den

søgende ud i ensomme og kolde Zoner, hvor ingen blot dilettantiske Tankeblomster kan trives; dertil er Vejret altfor stridt“. Men dog mener Forfatteren, at selve disse Undersøgelser, fordi alt, hvad man her møder, er forskelligt fra alle det praktiske Livs Spørgsmaal, kan virke tillokkende nu og da. „Man vil i de „ekstra mistænksomme“ Tankegange finde *noget andet* end, hvad man i Praksis er opfyldt af — med den ekstra Ejendommelighed, der ligger i Følelsen af at have sat *hvad som helst* paa Spil. Selve det formaalsløse, det golde, det desperate, det ikke- eller anti-praktiske, der ligger i disse Situationer, kunde tænkes at give Tilfredsstillelse, om end ikke ublandet Nydelse eller Hvile. At tale egentlig, at filosofere en Smule for Alvor kunde tilstræbes som en Slags praktisk Ferieværdi. Man kunde søge til saadanne Skrifter, ligesom nogle af os nu og da, overvældede af praktiske Gøremaal, kaster Blikket op mod Stjernerne, eller stikker til Søs, hvor der er aabent, koldt, ensomt og langt til By og Land“.

Utvivlsomt har selve Kampen med Vanskeligheder og Modstandere haft en særlig Tiltrækning for Forfatteren. Han føler sig som en Kriger, han taler om at løsne og spænde sit Bælte. En Betragtningssmaade kan for ham blive til en vigtig Fremrykning. Han taler om sine Modstandere, vise Logikeres Hovedfæstning, om at argumentere paa deres Valplads; ved sit første Modangreb mener han at have kastet deres Forposter tilbage og have overskredet deres Lands Grænser. Han taler om at blive tagen til Fange eller falde, og han taler om Strejftog ind i et Naboland. For at skaffe sig Overblik sender han en Flyver op,.

han møder Flankeangreb og graver Minegange. Noget af alt dette er naturligvis Krigssmitte; men Følelsen af og Glæden ved Kamp er dog ægte nok. „Jeg ser det hele som en Slags Krig (men uden Krudt!, som Nietzsche siger, og uden Lemlæstelser, Angst, Had, Hævn, Skadefryd og anden „intuitiv“ Elendighed). Formaålet er en Sejr over Modstanderne — eller rettere inde i Modstanderne over deres Argumenter; Tanken om, at disse Mænd selv skulde jages, knebles, forulempes, er her blot modbydelig eller latterlig, som man nu tager det“.

Man kan forbinde Forfatterens Krigeriskhed med hans høje Værdsættelse af Modet, der forhindrer ham i at gøre Lyst og Værdi til et, og med den mandlige Stilling, der kan udarte til det mandfolkede, som han mener, man skal indtage overfor Livet. „Livet kan være indviklet, vanskeligt, haardt; men det er gaadeløst, ærligt og nøgent“. Om sandhedskærlige Mennesker, siger han, at disse slet ikke regner med en Antagelse, der er gendrevet eller blot ikke solidt underbygget, den være sig nok saa smuk og behagelig, den er jo ikke sand, er ikke andet end Snak. Disse Mennesker befatter sig sjældent med at haabe og gaar kanske derved Glip af meget Slumpeheld. Men til Gengæld spilder de ikke synderlig Tid med at frygte, og i det lange Løb vinder de maaske derved alligevel et Plus i Fortunas Bevaagenhed. Der er her et dybt menneskeligt Træk. Forfatteren maa betragtes som staaende uden for alt, man plejer at kalde Religion, og kan aabenbart ikke gaa med til, at en Religion er berettiget ved at være Grundlag for et Haab om noget godt; men alligevel ogsaa hans Maade at tage Tingene

paa er forbunden med et Haab, med „maaske et Plus i Fortunas Bevaagenhed“.

Det er Forfatteren stærkt imod at tage Menneskelivet for højtideligt. Det er ham saa sikkert, som noget praktisk talt kan være, at Kloden en Gang vil være ubeboelig for Mennesker. „Da vil hele vor menneskelige Historie være visket ud som noget Krimskrams paa en sort Tavle, og der vil ingen være, som siden kan huske den. Under disse Omstændigheder synes det da at være forsvarligt at lukke sine Øren og Tankegange for enhver Paastand om, at „hele Menneskelivet“ skulde have nogen som helst Mening“. Men derfor — eller fordi det fra et Synspunkt gælder, at der sker, hvad der sker; naar det er sket, er det forbi — behøver man ikke at sløse med sit Liv og sine Handlinger. „Din eller din Gruppes praktiske Skæbne er jer egen Sag. „Naturen“ er ganske ligeglad, hvorledes den falder ud — — Hvis I selv i Jer Levetid mister Interessen herfor, er der ingen andre, som vil tage den op“. „Men slaar din Bestræbelse fejl, maa du gøre dig klart, at Fejlen ligger hos dig selv: Du vidste for lidt, oversaa for meget, skønnede galt, tilstræbte det under alle de naturlige Vilkaar uopnaaelige! Du var ikke din Opgave voksen. Den store Mechanisme, du pillede ved, er uden Skyld, den har intet lovet, intet brudt“. Ordet Stoiker falder en paa Læben, men Forfatterens Fremstillingsform og Stil tyder ingenlunde paa stoisk Ro og Fasthed.

Hvor han i Slutningsordet ser tilbage paa sin Bog, karakteriserer han selv sin Fremstillingsform og taler om „en Vidtløftighed eller Spredthed, der desværre (skønner jeg) truer med at forstyrre Læserens rolige

Syslen med Hovedsagen. Utvivlsomt maa Bisagerne alle til en vis Grad tages med i Betragtning, men jeg er rimeligvis, i min Stræben for at give fyldig Besked, her gaaet for vidt. En fastere Haand end min vil maa-ske senere foretage de afrundende Mestersnit, der netop skaaner alt det for Hovedsagen væsentlige, og afskræller alt det overflødige ved disse Bestanddele“. En af Aarsagerne til denne Vidtløftighed er vistnok, at meget, der for andre vilde være Overvejelser, før man skriver, har fundet sin Plads i Bogen; et Vidnesbyrd om trofast, om end ikke altid formaalstjenlig, Kærlighed til egne Aandsprodukter.

Om sin Stil siger han: „Jeg mestrer ikke det *korte dictum* for en særegen og præcist forstaaet Tanke, men opnaar kun min Præcision ved at smøre tykt paa med *mange*, hinanden supplerende og modificerende Karakteristika, indtil jeg skønner, den rigtige Forstaaelsesnuance er naaet“. De mange Karakteristika fremkommer, saa vidt man kan dømme, ikke blot for Nøjagtighedens Skyld, men ogsaa fordi Forfatteren har en mærkværdig Kærlighed til Opremsninger. Et Sted opremser han tyve Eksempler paa Ord, der betyder ydre rumlige Ting, uden at de benyttes til noget. Undertiden opnaas der dog ganske ejendommelige Virkninger ved disse Ophobninger; et særlig godt Eksempel skal senere anføres. I Harald Bergstedts Bog Aleksandersen, hvor man faar Indtryk af en Forfatterpersonlighed, der har visse Ligheder med Herbert Iversen, træffer man ligeledes denne Glæde ved Opremsninger.

Forfatteren er saa langt som mulig fra klassisk Ro og Fornemhed. Det er ikke enhver Forfatter, der først

vilde give sin Yndlingsidé følgende Udtryk: „Der er kun bestemte mentale Tilstande, og enhver som helst mental Tilstand er lige saa fin og god som nogen anden“, og derefter tilføje: „dette Motto burde Psykologerne sy i Storsejlet eller paa Natskjorten“.

Han ynder det jævne folkelige lige til det vulgære. Hans ofte rammende Ordvalg og Eksempler bærer Præget deraf. Han kan aabenbart ikke lide det højtidelige, eller rettere han synes, det er en Misforstaaelse at betragte noget som højtideligt og andet ikke. „Det smukke ved alle „Videnskaber“ er, at de inden for deres særlige Forudsætninger behandler *hvilke som helst* Emner af en Slags med samme Vaagenhed, Hengivenhed og Respekt“. For nu at vise sin ligelige Respekt eller rettere sin demokratiske Respektløshed er det ham en drilsk Glæde at bruge meget jævne Ord ved Omtalen af højtidelige Emner og at blande højtidelige og dagligdags Emner sammen som jævnbrydige; tildels tjener de omtalte Oprensninger dette Formaal. Forfatterens Forkærlighed for det folkelige viser sig bl. a. i følgende Udtalelse: „At finde „træffende“ Navne kræver ofte en Slags digterisk-kunstnerisk Evne hos Deskriptivpsykologerne, som aldeles ikke kan erstattes med naturvidenskabelig endsige „logisk“ Sans for saakaldt Eksakthed eller finde Udtryk i stakkels lærd Terminologi. Den kunde derimod befrugtes ved Kendskab til de store sproglige Rigdomme, som *det arbejdende Folk* i alle Lande har samlet sig, hvert Fag (eller professionel Kres) havende deres „Træffere“ for ejendommelige Oplevelser indenfor deres Felt“. Det er vistnok den Haandværker eller Arbejder, der arbejder nøjagtigt og kan sine Ting,

Forfatteren sætter Pris paa. Det er ret betegnende, at hvor Talen er om Kunst, hedder det, at Kunstnerens Dødsfjende er Omtrentligheden.

Forfatteren er socialt og politisk interesseret og er stærkt optaget af Haabet om kommende bedre Tider. Om sin egen Bog siger han et Sted: „For min Betragtning er Offentliggørelser af selv saa tørt og langstrakt et Skrift som dette en praktisk (om man vil en agitatorisk eller politisk) Aktion“. Han er ikke tilfreds med den Tid, han lever i, han taler om „Den tankeløst animalske Livstype, der stadig præger os alle saa stærkt i Krig og i Fred“, og tilstaar frit, at den ikke er efter hans personlige Smag. Han mener, at hans Filosofi kan virke som „en Slags Bremse paa den stupide eller brutale eller blot fippede „intuitive“ Reagens hos Individuer eller Menneskegrupper, som rangdeler den personlige Verden efter snævre, bratte, sløvt tilvante og tilfældige Sympatier eller Antipatier; som blindt hugger til dem, der mishager dem selv; forstyrrer eller plager eller martrer dem, der blot er uensartede med dem selv; som haaner eller skænder dem, de ikke straks forstaar; hader dem, der ved deres blotte Eksistens kommer dem selv i Vejen, og gjerne udrydder alle dem, de hader; som foragter de svagere i deres ejendommelige Livsudfoldelse og bruger de hjælpeløse som Trælle eller som Mad.“

Trods det, at der for Forfatteren, som vi senere nærmere skal se, „egentlig talt“ ikke er andet end paa paa hinanden følgende Bevidsthedstilstande, er han, naar han ser „gemytlig praktisk“ paa Tingene, Tilhænger af den materialistiske Historieopfattelse, „jeg har hidtil fundet den tilfredsstillende for mit Behov, og det

undrer mig heller ikke, at dens Forkynder var Vækkeren af vort moderne socialdemokratiske Proletariat“. Man skulde tro, at han, hvor han gør Rede for, hvad der har bragt den materialistiske Historieopfattelse frem, da — i Overensstemmelse med selve den materialistiske Historieopfattelse — alene vilde holde sig til den i Samfundet herskende Produktions- og Besiddelsesmaade som Forklaring, men det hedder „Vor stadig inderligere Fortrolighed med — og jeg kan tilføje Respekt, maaske Hengivenhed for den strænge, ærlige, moderlige Natur begunstiger en stadig mere materialistisk Opfattelse af vor egen bitte Gren paa Livets Træ. — — Det Grundlag, vore udmærkede Videnskabsmænd har lagt, er naturlig bleven et materialistisk, og nøder os til i Praksis først og fremmest at proklamere det levende Menneske som det „Natur“produkt, det „materielle“ Væsen, han er“. For Forfatterens Vedkommende er hans Tilslutning til den materialistiske Historieopfattelse sikkert foraarsaget ved, at han allerede som ganske ung blev Socialist og deltog i den socialistiske Agitation. Den Selvstændighed og Respektløshed, der er et saa udpræget Træk ved Forfatterpersonligheden, og som i en vis Forstand er et Led i den Filosofi, der fremsættes, mærker man intet til, hvor det drejer sig om Karl Marx.

Selv om Herbert Iversen er Socialist, er han ikke nogen Dyrker af Staten. Det er ham tvertimod en stor Glæde at vise, at Staten ikke eksisterer, eller som det betegnende for hans Lyst ved det konkrete hedder: „Hverken den præjsiske, den engelske eller nogen anden Stat findes“. Et lille Stykke af hans Jagt efter Stater skal anføres, fordi det er en særlig udpræget Stil-

prøve; i øvrigt kan der i dette Stykke spores Slægt-skab med en Stil, Voltaire undertiden benytter.

„Nu gad jeg nok vide, hvad menneskeligt der til noget Klokkeslet og paa nogen Plads paa Jorden kan opspores udover, nedenunder eller bagved forskellige, enkelte levende Mennesker: Peter og Petrine, Thomas og Marie, Ivan og Sonja, Abdul Khan og Cheng-ko-puh o. s. v., o. s. v. (for Tiden er vi nok tilsammen en halvanden Milliard) — og deres forskellige, bestemte smaa Livsytringer, „materielle“ og „aandelige“ — samt om man vil, deres og de døde Menneskers forskellige Produkter: Huse, Skibe, Vogne, Møbler, Klæder, Bøger, Kunstværker, Pynt, Nips etc. Hvor skulde jeg finde en menneskelig Stat? Man vil maa-ske henvise til Wilhelmstrasse i Berlin eller Whitehall i London eller en anden europæisk Regerings-gade; men hvad finder jeg der? Nogle graa Huse, be-folkede med ganske hverdagsagtige Europæere, som sover, spiser, drikker, gaar paa Kloset, vasker sig, trækker Skjorter og Bukser og Frakker af og paa, læ-ser i Aviser eller Bøger, skriver, dikterer og taler i Telefon, omgaas hinanden eller andre Mænd eller de-res Kone og Børn eller andres Koner og Børn o. s. v., o. s. v. Nogle af dem tiltales som Excellence, Majestæt, Lord, Velbaarenhed, andre som Hr. Overskriver, Hr. Underskriver, Hr. Portner, Hr. Sekretær — er der noget af disse, mine ældre og yngre Medmennesker, der er Staten? De synes blot at være sig selv: hver med sin nøgne, blege Menneskekrop under Skjorten, hver med sin Debut bag sig som et lille hjælpeløst Pattedbarn, krøbet ud af en Kvindes blødende Liv — ganske ligesom du og jeg og andre jævne Mennesker,

der sikkert ikke foruden at være os selv er noget som helst mystisk objektivt — f. Eks. en „Stat“.

Det er ogsaa i anden Sammenhæng karakteristisk for Forfatteren, som det her viser sig med Staten, at Helheder for ham bliver mindre virkelige end de Emner, der paa en eller anden Maade indgaar eller kan tænkes at indgaa i dem. Dette gennemtrænger hans Filosofi og medvirker til at gøre de enkelte Bevidsthedstilstande til det egentlige for ham, og kan føre ham til at hævde, at de er ganske egenskabsløse uden nogen Flerhed; thi var der en Flerhed, kunde man sige, vilde Elementerne i den enkelte Bevidsthedstilstand og ikke den selv være det egentlige.

Nogle Udtalelser om Tiden er det oplysende at anføre her. „Tidspunktet (det mulige Nu) er den eneste tidslige Helhed. Der gives kun enkelte „Nuer“. Det maa derfor tilraades alle praktiske Tidfilosofere at bruge Begrebsnavne som Varighed, Tidsrum, Periode, Proces, Liv med megen Omhu“. „Tidspunkter lader sig ikke hobe sammen i nye Enheder, men hvert Tidspunkt, hvert muligt Nu er sig selv nok. Til intet Nu kan noget være, hænde, opleves, som er varigt; en varig Hændelse er derfor egentlig talt ikke mulig. Thi at have været og at ville være er ikke at være“.

For Bertrand Russel tager Sagerne sig omvendt ud: „The objects of sense of which we are immediately conscious are not strictly instantaneous. Instants, therefore, are not among the data of experience, and, if legitimate, must be either inferred or constructed.“ („Our knowledge of the external world“. London 1914, pag. 116). Det viser sig, at Russel maa tage alle den

moderne Matematiks Finesser i Brug for fra varige Begivenheder at komme til noget, der kan betegnes som Tidspunkter. Det, der for Herbert Iversen staar som umiddelbart indlysende, svarer til noget, som Russel kun mener at kunne komme til gennem en meget sammensat Argumentation, og det, der for Russel er det sikre Udgangspunkt, er for Herbert Iversen noget, som egentlig talt ikke er muligt.

Idet vi nu gaar over til nærmere at se paa den saglige filosofiske Side af Herbert Iversens Værk, er det nødvendigt at bemærke, at der er en vis Uretfærdighed i at løsrive det saglige fra det i Fremstillingen, der har et mere personligt Præg, thi Flugten og Farten med de mange smaa Svinkeærinder samt det gode Humør og den overstrømmende Glæde ved at argumentere og sige sin Mening kommer derved lige saa lidt til deres Ret som den friske Respektløshed med sin Baggrund af levende Optagethed. Det er netop Foreningen af det mere personlige med det saglige samt Fremstillingens brede, overvældende Strøm, der under Læsningen gør den saglige Side saa virkningsfuld.

I saglig filosofisk Henseende føler Herbert Iversen sig nøje knyttet til de gamle engelske Filosofer Hume og Berkeley, „efter dem er der næppe synderligt mere at finde“; navnlig Hume beundres. Blandt moderne Filosofer har han lært en Del af Bertrand Russel, men Russels Betydning for ham er væsentlig den, at det er mod ham som Repræsentant for Logikerne, at det meste af hans Polemik rettes. I øvrigt synes hans Læsning at være ret begrænset — for begrænset.

Herbert Iversens Bog bestaar af to Essays. „Om

Gyldighed“ hedder det første, „Om Tid“ hedder det andet. Da der er en vis Modsætning mellem dem, er det formaalstjenligt først væsentlig at holde sig til „Om Gyldighed“ og dernæst at se paa Essayet „Om Tid“.

Herbert Iversen faar Lejlighed til at komme ind paa mangfoldige Emner; hvor interessant Behandlingen end ofte er, skal jeg i det følgende dog kun komme ind paa det, der formentlig kan betragtes som Hovedsagen.

II.

Herbert Iversen maa siges at være Filosof eller, om man vil, Metafysiker i gammeldags Betydning, for saa vidt som det for ham gælder om at finde det egentlig værende, det, hvis Eksistens ingen Mistænksomhed kan ramme. Paa et givet Tidspunkt i sin Søgen er han havnet i de paa hinanden følgende Bevidsthedstilstande, han kalder dem mentale Tilstande; „egentlig talt“ foreligger der intet andet end paa hinanden følgende mentale Tilstande. „Vil du vide, hvad et eller andet egentlig talt er, eller var, saa find ud af . . . , hvilke bestemte mentale Tilstande der egentlig talt oplevedes (var eller hændte) paa vedkommende bestemte Klokkeslet; og da er der ikke mere at vide“. Man faar ikke nærmere Besked om, hvordan Herbert Iversen er kommen til sit Standpunkt, men det har sat sig fast i ham, man fristes til at sige som en fiks Idé. Dette Udtryk maa ikke forstaas som en Bebrejdelse, det skal kun tjene til Karakteristik af den gennemgribende Maade, paa hvilken Standpunktet behersker hele hans Tænkning.

Da de fleste mentale Tilstande af Forfatteren an-

tages for at have en Varighed paa kun faa Tusinde- dele af et Sekund, og da et tusindedel Sekund benævnes et Sigma, taler han om sigmatisk Psykologi, hvor han tænker paa den deskriptive (beskrivende) Psykologi, der sætter sig til Maal at beskrive Rækken af paa hin- anden følgende Tilstande; en saadan Beskrivelse be- nævnes et sigmatisk Psykogram eller en sigmatisk Deskription. Selve Standpunktet, at det „egentlig“ er et sigmatisk Psykogram, benævner han militærisk Sigmastillingen. I øvrigt skal vi ved Omtalen af det andet Essay komme lidt nærmere ind paa hans Bil- lede af Bevidsthedslivet.

For ret at forstaa, hvad der ligger i dette Stand- punkt, at det, vi egentlig har at gøre med, er de paa hinanden følgende mentale Tilstande, maa man for- staa det, der i dette første Essay derved menes at tages Afstand fra. Kort og godt er det al Transcendens. Ordet er lidt fremmedartet, Sagen er det ikke. Gen- nem nogle Eksempler skal antydes, hvad der menes med Transcendens, men ogsaa kun antydes, thi en dybere Indtrængen synes forbunden med store Van- skeligheder.

Naar jeg sidder og tænker paa Lampen i Spise- stuen, er mine Tanker ét og Lampen inde i Spisestuen noget andet; men mine Tanker handler om Lampen, de er ét, og de handler om noget andet. Transcendens betyder saadan noget som Overskriden; mine Tanker er mine Bevidsthedsdannelser, men ved det, de hand- ler om, finder der ligesom en Overskriden Sted, saa- ledes at jeg synes at faa med andet at gøre end mine Bevidsthedsdannelser. Vi vil se paa et andet Eks.; lad det være antaget, at der dukker en Erindring op.

Det, der dukker op, Erindringen, hører det nærværende Øjeblik til, det, den handler om, hører Fortiden til. Her er der den Ejendommelighed ved den Overskriden, den Transcendens, der foreligger, at det nærværende Bevidsthedsdannelses eget Tidspunkt overskrides; den Tidsbestemmelse, der gælder for den opdukkende Erindring, gælder ikke for det, den handler om. Endnu et Eksempel vil vi betragte; lad det antages, der tænkes paa Begrebet Lighed. Mine Tanker er ikke dette Begreb, men de handler om det. Med Tidsbestemmelserne synes der her at være den Mærkværdighed, at medens mine Tanker har deres bestemte Tidspunkter, saa har det, de handler om, selve Begrebet, intet med Tidspunkter eller i det hele med Tiden at gøre. Det staar i nøje Forbindelse med dette, at man ikke rigtig kan tale om, at et Begreb forandrer sig.

Vi kan nu sige, at overalt, hvor en Bevidsthedsdannelse paa en eller anden Maade har Præg af at *handle om* noget, kan der tales om Transcendens.

Fordi en Bevidsthedsdannelse har dette Præg, f. Eks. handler om en Lampe i den næste Stue, kan det godt være, at dette Præg i den Forstand narrer: at der ikke findes nogen Lampe derinde; man maa altsaa adskille selve dette Præg: at en Bevidsthedsdannelse synes at handle om det og det, fra Spørgsmaalet om Gyldigheden, om Berettigelsen af dette Præg. Man kan sige, at til daglig interesserer vi os ikke for selve Bevidsthedsdannelserne, men for det, de har Præg af at handle om.

Hvor der gør sig Transcendens gældende, foreligger der to tidslige Forhold, for det første Oplevelsens

eget Tidspunkt, dens bestemte Klokkeslet, for det andet det omhandlede tidslige Forhold. F. Eks. har, som vi saa, den opdukkende Erindring sit Klokkeslet, medens andre tidslige Forhold gælder for det, den handler om. Naar Herbert Iversen kun kendes ved det første tidslige Forhold og ustandselig betoner Oplevelsens Klokkeslet, er dette det samme som at fornægte Transcendensen.

Hvor der er Transcendens, handler en Bevidsthedsdannelse om noget andet, eventuelt om et Emne, der har Præg af ikke at være en Bevidsthedsdannelse. Ogsaa ved Sanseanskuelsen synes vi at have at gøre med Emner, der har Præg af ikke at være Bevidsthedsdannelser, f. Eks. det foreliggende Stykke Papir. Her synes der ikke at foreligge en Bevidsthedsdannelse med Præg af at handle om Papiret, men vi synes paa mere umiddelbar Maade at være stillet overfor selve Emnet. Det er muligt, at det, man kommer til ved at fordybe sig i dette beslægtede Sagforhold ved Sanseanskuelsen, vil faa Indflydelse paa Opfattelsen af den egentlige Transcendens. Men at komme nærmere ind herpaa er der ingen Grund til, da Forfatteren i det første Essay staar afvisende overfor alt sligt; navnlig er det, da Sanseanskuelsen ikke har interesseret ham særligt, Transcendensen, han afviser. Principielt er for ham Erkendelsen kun en Række mentale Tilstande, der følger efter hinanden, — en saa at sige blind Bevidsthedsproces; gav den Besked om noget, forelaa der Transcendens eller lignende.

Det første Essays første Afsnit handler om Begreber. Visse Logikere har erklæret, at der i vore Domme eller Antagelser indgaar logiske Begreber, og at de

er saaledes indrettede, „at det ikke berører deres Natur, om nogen tænker (paa) dem eller ikke“. Saa-danne rene Begreber, der ikke er mentale Tilstande, er for Forfatteren en Urimelighed; han kender ikke andet end mentale Tilstande, og da det ikke er lykkedes ham til noget Klokkeslet at finde en mental Tilstand, der var et Begreb, antager han, at et logisk Begreb „egentlig talt“ ikke er noget som helst. Iøvrigt gælder, at hvis Logikerne i deres Hævdelse af, at Begreber er absolut uforanderlige, bygger paa mental Konstans (Gentagelse af de samme mentale Tilstande under forskellige Situationer), bygger de paa Sand. Selv i Tilfælde af, at de kunde nøjes med mental Lighed, vilde de ogsaa have betydelige Vanskeligheder.

Men dertil kommer, at naar Herbert Iversen giver sig af med ren Matematik eller Logik, hvor de rene Begreber formentlig særligt skulde have hjemme, er det slet ikke rene Begreber, Forfatteren finder, men Symboler saasom Ord og matematiske Tegn. Læser han noget Matematik, er det, han oplever, Symbolbilleder, der mere eller mindre ledsages af andre Oplevelser eller mentale Tilstande, der kan betegnes som Betydninger eller Forstaaelse. I øvrigt kan Oplevelserne karakteriseres ved, at det hele gaar glat, at han ingen Forstyrrelse mærker i Brugen af Symbolerne, saa længe han befinder sig i den mentale Situation, der kan betegnes ved, at han er optagen af Matematik. Ren Matematik var intet uden Ordsymboler eller andre Symboler, og den er intet mere end Forstaaelse og Brug af Symboler. Det at give sig af med Matematik bliver da for Forfatteren en Række mentale Til-

stande karakteriseret ved glat, uforstyrret Brug af visse Navne eller Symboler. Denne Betragtningssmaade gives almen Gyldighed, saaledes at den ikke alene gælder for at give sig af med Matematik, men for al Erkendelse, f. Eks. ogsaa den, hvor vi har at gøre med Omverdenens Emner.

Den glatte, uforstyrrede Brug af Symbolerne er, som Herbert Iversen stærkt betoner, afhængig af Bevidsthedssituationen; hvis man f. Eks. med et matematisk Skrift foran sig i Stedet for at „gaa op i Matematik“ bliver optagen af mistænksom nøjagtig Selviagttagelse, er Situationen forstyrret; man kan da ikke, hvilket Forfatteren burde have gjort sig klart, kalde Rækken af sine Oplevelser for Matematik. Denne Situationens Betydning fører til Forfatterens ejendommelige Lære om Definitioner, som det vil fremgaa af følgende Citat:

„Da særlige Situationer synes nødvendige Betingelser for Forstaaelse og Brug af Symboler, maa den, der ønsker at begunstige saadanne Processer hos andre Personer, først *paa en eller anden Maade kontrollere disses mentale Situation*, d. v. s. kontrollere en vis Del af deres Oplevelser forud for Symbolbilledernes Fremkomst. At opnaa dette er en Slags pædagogisk, strategisk Kunst. Midlerne hertil er ofte „negative“, og de kan opleves af de andre Personer som Trusel, Lokken eller blot kølig Foreslaaen og Raaden, de kan være Instruktioner, Forklaringer, Orienteringer, Raad, Vink og Smaapaavirkninger af utallige Arter. . . . Et Eksempel paa disse Kontrollforsøg er den saakaldte *Definition*. Lykkes Forsøgene, saaledes at den ønskede uforstyrrede Forstaaelse og Brug af Symbolerne opleves af de andre Personer, kaldes Midlerne (f. Eks.

Definitionerne) gode eller effektive“. Denne betydningsfulde, ganske psykologiske Lære om Definitioner, hvorefter „Ingen Definition siger, hvad dens Symboler egentlig talt er, hvilket mange Mennesker synes at tro altid sker“, men hvor en Definition kun er noget, der i Følge psykologisk Erfaring er velegnet til at opnaa et bestemt Formaal, vil sikkert hilses med Glæde af mange, der har haft at gøre med at opstille Definitioner, paa Grund af den Frihed, den giver.

For Forfatteren spiller hans Lære om Situationens Betydning i det specielle Tilfælde, hvor den kan karakteriseres som mistænksom Selviagttagelse, en særlig Rolle, som det fremgaar af følgende (sammentrængte) Citat: „Det er kun sjældent, at jeg mistænksomt standser ved hvert Symbol, jeg møder, spørgende om dets Betydning og mentale Historie, førend jeg gaar videre. Jo længere en saadan Spørgen fortsættes, f. Eks. om hvad logiske Symboler selv er, des mere vil jeg nærme mig en ren deskriptiv psykologisk Situation, hvilket antydes ved at kalde psykologiske Spørgsmaal dybere liggende end f. Eks. alle de logisk-matematiske Problemer. Dersom en udtømmende sigmatisk Deskription var mulig, maatte den udtrykke den „dybest liggende“ og mest fuldkomne Viden, jeg kunde naa til, ligegyldig hvilket Emne der var Udgangspunktet. Jeg kan kun møde mentale Tilstande; et Spørgsmaal om, hvad et eller andet „egentlig talt“ var, besvares derfor fuldkomment ved en udtømmende Deskription af de bestemte mentale Tilstande, jeg paa vedkommende Klokkeslet mødte; hvis en saadan var mulig, vilde med den „Bunden være skrabet ren“.

Der er vistnok noget her, der ikke helt kan billiges.

Vi ser bort fra, hvad man kunde indvende mod en Rangordning, der gør den beskrivende Psykologis Resultater til det dybeste af alt, og mod Paastanden om, at vi kun har med Bevidsthedstilstande at gøre. Men selv saa kan man indvende, at Selviagttagelse, der skal give Besked om f. Eks., hvad de logisk matematiske Symboler egentlig er, ikke maa være saa uheldig indrettet, at den virker fuldkommen situationsforstyrrende, saaledes at man ikke længere, som berørt ovenfor, kan kalde Rækken af sine Oplevelser for Matematik, Logik eller hvad det nu ellers var, man havde at gøre med i den uforstyrrede (som Forfatteren siger) gemytlige, praktiske Situation. Selviagttagelsens Kunst har som Regel til Formaal at faa fat i de „naturlige“ Bevidsthedsdannelser, der er upaavirkede af Selviagttagelseshensigten.

Det er endda tvivlsomt, om en Beskrivelse af de mentale Tilstande i en uforstyrret Situation vilde give et saadant Svar, som man ønsker paa Spørgsmaalet om, hvad et eller andet „egentlig talt“ er; ser jeg f. Eks. langt borte ganske utydeligt noget bevæge sig og spørger, hvad det egentlig er, vil jeg vistnok blive højst utilfreds med som Svar at faa en yderst nøjagtig Beskrivelse af mine mentale Tilstande.

Den centrale Betydning, Læren om de mistænksomme Situationer har for Herbert Iversen, kan vi belyse ved at fremhæve, at „det egentlige“ opleves i de mistænksomme Situationer og saaledes saa langt fra at være udsat for nogen Fare fra Mistænksomhedens Side netop har den til Betingelse. Det, der opleves i en „gemytlig“ Situation, forsvinder derimod i det Øjeblik, Mistænksomheden helt faar Herredømme; det

kan altsaa ikke staa for Mistænksomheden. Man indser nu, hvordan det fremkommer, at „det egentlige“ for Forfatteren, som vi har sagt, er det, hvis Eksistens ingen Mistænksomhed kan ramme. Det maa bemærkes, at Ordet mistænksom og dermed beslægtede Ord bruges i en speciel Betydning.

Herbert Iversen har som Grundlag for sine Beskrivelser valgt at holde sig til forstaaende Læsning af Logik og Matematik. Hvis man valgte som Grundlag mere selvstændigt Arbejde eller Forskning paa disse Felter, og hvis man da havde en heldig Haand, vilde man vistnok for sin Psykologi kunne faa noget ud af Logikernes Tale om af Bevidstheden uafhængige Begreber, fordi en saadan Tale er en Slags Beskrivelse af, hvorledes Sagerne tager sig ud for dem. Man vilde ikke være helt uforstaaende overfor dem og i Anledning af, at et Emne betegnes som Genstand for Tanken spørge: „Hvad psykologisk Mening er der i, at en „Tanke“, d. v. s. en eller flere mentale Tilstande skulde have Genstande?“ og erklære „Det er for mig japanesisk, som jeg ikke forstaar“.

Det vilde ikke være retfærdigt, naar der her er rettet Kritik mod den Maade, Forfatteren undertiden gennemfører sine Selviagttagelser paa, da ikke at fremhæve, at de kan være meget fine og er det paa et afgørende Punkt, hvor det netop er lykkedes ham at gribe det „naturlige“ Bevidsthedsliv. Det er interessant og sikkert betydningsfuldt for Psykologien, at der ved den meste forstaaende, ikke for langsomme Læsning ogsaa af andet end Matematik synes at foreligge meget lidt i Bevidstheden; der er en vis Fortrolighed med Symbolerne, de virker ikke fremmedartede, og

Brugen af dem gaar glat. Griber man sig selv midt i Læsningen af et eller andet, synes der virkelig ikke at være mere, og dog kan ens Læsning meget vel være af den Art, man har Nytte af, og hvor Modsigelser ikke faar Lov at passere. Allerede Hume har, som Forfatteren anfører, undret sig over dette Forhold. Ogsaa selve dette, at Forfatteren saa stærkt fremhæver Brugen, er for den psykologiske Forsken et godt Greb, fordi der derved vises hen til Bevidsthedslivets faktiske Forløb.

Over for Talen om Symboler er der forskellige nærliggende Indvendinger at gøre. For det første er det vanskeligt, hvor det drejer sig om trykte Symboler „sort Krimskrams paa et Stykke hvidt Papir“ at tale om mentale Tilstande. Det, Forfatteren mener med mentale Tilstande, er noget andet end saadanne Symboler, der for os har Præg af at findes uden for os og uafhængige af os. Selv naar han taler om Symbolbilleder, er det vanskeligt at gaa med til at kalde et Billede for en mental Tilstand. Hertil kommer for det andet, at Betegnelsen Symbol forudsætter Transcendens; at noget er et Symbol, vil sige, at det symboliserer, viser hen til noget andet forskelligt fra sig selv. Tegnet ☉ symboliserer, viser hen til Fuldmaanen. Da nu Forfatteren benægter Transcendens og hævder, at der kun foreligger en faktisk Brug paa lignende Maade, som vi benytter Ordene i Sproget „rigtigt“ uden at tænke noget som helst derved, kunde man med nogen Ret sige, at det er vilkaarligt at tale om Symboler; men nogen Berettigelse har denne Tale dog, om end det maaske ikke er med Forfatterens Vidende og Vilje. Thi for Forfatterens egen Eftertanke foreligger der

ikke alene faktisk Brug, men *Bevidsthed* om denne Brug eller Brugbarhed svarende til, at den reflekterende Sprogmand kender Reglerne for Ordenes Brug; og hvor der er „Bevidsthed om“, foreligger der Transcendens. Berettigelsen vilde være større, hvis det antages, at der ved den faktiske Brug ogsaa er nogen Bevidsthed om denne til Stede. I øvrigt kunde det om denne Brug eller Brugbarhed, som man kan føle, at Emnerne paatvinger en, og som man ikke selv er Herre over, med nogen Ret hævdes, at der for den gælder det samme, som Logikerne hævder gælder for deres Begreber: det berører ikke dens Natur, om nogen tænker paa den eller ikke.

Det er interessant, at netop Russel, mod hvis „Principles of Mathematics“ Forfatteren kæmper saa energisk, i sine senere Arbejder, f. Eks. „Principia Mathematica“, skrevet i Forening med Whitehead, fremhæver, hvad han kalder „definition in use“, hvor det er Brugen af Symbolerne, der defineres, medens disse, taget for sig selv, forbliver uden Mening. Det er i øvrigt at beklage, at Herbert Iversen kun kender dette omtalte ældre Arbejde af Russel, da Russel selv har forladt meget af, hvad han der har fremført.

III.

Omverdenes Emner behandles som berørt ud fra lignende Synspunkter som Begreberne. De ydre rumlige Ting maa, hvis de er noget som helst, være mentale Tilstande, da „jeg paa intet som helst Klokkeslet indenfor mit Liv kan møde andet“. Behandlingen er ret stedmoderlig; ganske vist har Forfatteren givet sig

en Del af med herhenhørende Spørgsmaal, men det synes som om, han mere er kommen ind paa dem, fordi de nu en Gang hørte med, end fordi de laa hans Interesse nær.

Følgende Citat giver hans yderst kortfattede Begrundelse af hans Standpunkt: „Paa Forhaand ledes jeg af denne almindelige Iagttagelse, som det trods adskillige Forsøg ikke er lykkedes mig at omstøde: Paa intet som helst Klokkeslet inden for mit Liv kan jeg møde andet end mentale Tilstande. Jeg kender derfor intet andet. Hvis derfor ydre rumlige Ting er noget som helst, jeg kan møde, kende, tale om o. lign., maa det være mentale Tilstande.“ Paa- staar man over for Forfatteren, at dette foreliggende Stykke Papir ikke er nogen mental Tilstand, har Forfatteren ikke formuleret nogen Argumentation til at imødegaa en.

Spørger man, hvilke mentale Tilstande Forfatteren mener, det drejer sig om, svarer han: „Saadanne som har et Præg eller en Retning af „ydre rumlige Ting“.“ Der er hertil at bemærke, at dette Præg omtrent vil sige det samme, som man til daglig forstaar ved at have Præg af ikke at høre Bevidsthedslivet til. At paavise, at saadanne Emner trods dette Præg alligevel er Bevidsthedsdannelser, om end de maaske ikke er det, Forfatteren forstaar ved mentale Tilstande, var en Opgave, og ogsaa en Opgave, der vistnok til en vis Grad lader sig løse — men denne Opgave har Herbert Iversen ikke følt sig foranlediget til at tage op.

Selv om man gik med til at reducere Omverdenens Ting til mentale Tilstande, frembyder Aarsagsforbindelserne mellem de materielle Ting Vanskeligheder

for Forfatterens Psykologi. Aarsagsforbindelser kalder han Sammenhæng, materielle Sammenhæng søger han at reducere til mentale Sammenhæng. „At Regn altid staar i Sammenhæng med Grøde i Marker, paa hvilke det har regnet“, behandles paa følgende Maade: „Hvis Situationen er „materiel“, og hvis jeg da ser nogle Marker, paa hvilke det ikke har regnet, derefter ser Regnen falde, og siden genser de „samme“ Marker, paa hvilke det nu har regnet, da finder jeg Grøde i dem; og (forudsat en saadan Succession af Oplevelser gentages) da vil under saadanne særlige mentale Betingelser en Oplevelse „Regn“ staa i Sammenhæng med en Oplevelse „Grøde i Marker, paa hvilke det har regnet“.“

Der er forskellige Vanskeligheder her. Forfatterens Analyse førte til, at en Oplevelse „A“ under særlige mentale Betingelser staar i Sammenhæng med en Oplevelse „B“, men dette er ikke det, vi mener med, at A og B er aarsagsforbundne; thi vi mener, at A og B (og ikke Oplevelserne „A“ og „B“), uafhængige af alle mentale Betingelser, er aarsagsforbundne. Hvordan det kan gaa til, at vi paa Grundlag af vore Oplevelser i visse mentale Situationer kommer til at tro paa Aarsagssammenhæng mellem Omverdenens Emner, er en Opgave for Psykologien. Undersøgelse af en saadan Tros Berettigelse er en Opgave for Erkendelseslæren. Ved den psykologiske Opgave er der et Punkt, der her særlig skal fremhæves; det er ikke nok, at Emnerne følger paa hinanden, de være sig mentale Tilstande eller hvad som helst andet; for at vi skal være os en Aarsagsforbindelse bevidst, maa der ogsaa være *Bevidsthed om* denne Følgen paa hinanden. Atter her ser vi, at man ikke kan komme igen-

nem uden at operere med Bevidsthedsdannelser af Typen „Bevidsthed om“.

Forholdet mellem den „praktiske, gemytlige“ Situation, hvor det kan siges, at man er saglig optagen, og den mistænksomme, psykologiske Situation, spiller en ejendommelig Rolle for Forfatteren. I den første, „den gemytlige“ Situation lever Forfatteren „saa at sige midt i en ydre rumlig Verden af Ting, om hvilke jeg glat kan bruge Udtryk som disse, at de saavel er uafhængige af min Vilje som uinteresserede i min Velfærd; at de har deres egne Vaner, ja maaske staar i kausal Sammenhæng, der lader sig udtrykke ved saakaldte Love; og at de forandrer sig og forskydes indbyrdes i Rummet, enten jeg ser og føler og hører det eller ej.“ Men i den anden, den „mistænksomme“ Situation er alle de Ord og Navne, der er anvendelige i den første, uanvendelige. Da Navne, eller rettere Ord, og det som Ordene betegner, nærmest maa siges at gaa i ét for Forfatteren, mener han ikke alene, at den mistænksomme Situation gør visse Navne uanvendelige; men ogsaa selve de Emner, man har at gøre med i den praktiske Situation, smuldrer hen eller visner i den mistænksomme Situation, hvor vi har med det „egentlige“ at gøre.

Selv om Forfatteren kan udtale, at han nærer den største Tillid til den „materielle Verden“ og føler sig meget lille overfor „Naturen“, synes det, som om han til Tider i den Grad har indlevet sig i sin Mistænksomhed, at det ikke blot er en Slags logisk Stilling, han indtager, men ogsaa er noget, han føler, naar han taler om at *lade, som om* der var en af ham uafhængig Omverden. Naar man selv har givet sig af med

psykologiske og erkendelsesteoretiske Undersøgelser vedrørende Omverdenen, kan man underskrive, at saadanne Undersøgelser kan medføre en Bevidstheds-situation, hvor Dagliglivets sædvanlige Sikkerhed overfor Omverdenen er undermineret. Hume har meget malende beskrevet dette Forhold for sit Vedkommende.

Ligesom Navnene fra den „gemytlige“, materielle Situation mister deres Brugbarhed i den „mistænksomme“ Situation, saaledes gaar det omvendt med Navne fra den sidstnævnte Situation i den førstnævnte Situation; deraf uddrager Forfatteren, at naar man driver Naturvidenskab, deri indbefattet Fysiologi, specielt Hjernefysiologi, maa alt „forklares uden Paabe-raabelse af ikke-materielle Aarsager“, og omvendt „psykiske Processer og Sammenhæng maa forklares rent psykologisk og uden nogen Paabe-raabelse af materielle Aarsager“. I det andet Essay gaar Forfatteren saa vidt i denne Henseende, at han søger at gøre det sandsynligt, at det engang vil blive muligt for Psykologien ud fra den foregaaende mentale Tilstand at forklare, naar der i et bestemt Øjeblik indtræder en ny sanselig Oplevelse, f. Eks. at et Postbud træder ind i min Stue.

Ved ikke at holde de to Situationer og de med hver samhørende Navnes Brugbarhed ude fra hinanden kan der fremkomme den største Forvirring, og det er i Følge Forfatteren i denne Forvirring, at en Del filosofiske Problemer har deres Rod.

Naar Forfatteren hævder, at man enten skal holde sig til de materielle Aarsager som Forklaring eller til de psykiske, er dette ikke Udtryk for Tilslutning til

den psykofysiske Parallelisme, men en Følge af hans Lære om Situationerne. Dette fremgaar tydeligt, naar man fremdrager den beslægtede Opfattelse vedrørende Logiken og Matematiken. Naar man giver sig af med Logik og Matematik, gælder det om, hvis ens Syssel skal være frugtbar, at holde den logiske resp. matematiske Situation ren; Iblanding af Psykologi vilde kun virke forstyrrende. Forfatteren er altsaa ikke — kan vi her bemærke — i den Forstand Psykologist, at han mener, at Psykologien skal gøre sig gældende i Logiken (Matematiken og Naturvidenskaberne); dette gælder først, naar man giver sig til at filosofere, og man mistænksomt vil gøre sig klart, hvad der „egentlig talt“ foreligger.

Det er iøvrigt saa gaadefuldt, at man kunde ønske en Forklaring paa, hvorledes det gaar til, at det, som Naturvidenskaben viser, kan være saa frugtbart at forholde sig „gemytligt“; man skulde dog tro, at det frugtbareste var at forholde sig „mistænksom“, saa man fik fat i „det egentlige“, „det dybeste af alt“; men Forfatteren fremhæver, at dette netop er goldt og øde. Man kan vanskeligt, naar man tænker paa Frugtbarheden og Resultaternes Art, vægre sig ved at antage, at der, som man siger, er noget om det, om end maa-ske noget andet, end han selv tror, naar Naturvidenskabsmanden i sin „gemytlige“ Situation mener at have med en af ham selv uafhængig Omverden at gøre. Det er i det hele taget en Ejendommelighed, man ikke rigtig faar klaret, at det overalt, i det mindste naar man ser bort fra Psykologien, viser sig, at den „gemytlige“, praktiske Maade at forholde sig paa

viser sig som langt frugtbare end den mistænksomme.

Det, at Forfatteren ikke rigtig vil kendes ved nogen anden Psykologi end den, der har sit Grundlag i de mistænksomme Situationer, hvor det som omtalt faktisk er med andre Emner, han har at gøre end i den „gemytlige, praktiske“ Situation, vil sige det samme som, at han slet ikke tænker paa en indgaaende psykologisk Fordybelse i de Emner, der forekommer, hvor han i den „praktiske“ Situation har med Omverdenen at gøre; han forhindres vel iøvrigt ogsaa heri ved sin Lære om, at Forsøg paa at forbinde de to Situationer kan føre til Forvirring. Ret beset er det dog vistnok saaledes, at denne Forvirring, der i Følge Forfatteren kan føre til saadan Snak som, at en Støvle kan være lystbetonet og en Bevidsthedstilstand kan veje 100 gr, til Dels har sin Kilde i, at Forfatterens Psykologi er for enkel til at magte de Opgaver, som Oplevelserne i den gemytlige Situation frembyder. Hvis man f. Eks. paa dette Omraade mener at kunne arbejde med Transcendensen, altsaa Bevidsthedsdannelser af Typen „Bevidstheden om“, da er det ikke Støvlen, men Bevidstheden om Støvlen, der er lystbetonet, og det er ikke Bevidsthedstilstanden, men den Pære, den handler om, som vejer de 100 gr.

IV.

Det andet Afsnit i det første Essay handler om gyldige Antagelser. Forfatteren kæmper her mod den Opfattelse, at gyldige eller sande Antagelser indeholder eller forudsætter noget, der ikke er subjektivt, saasom

evige Sandheder eller dybe Verdenslove. Ved at skildre den fredelige, hverdagsagtige Maade ved en Pibe Tobak, ved Frokostbordet eller paa en Spadseretur, paa hvilken Oplevelsen af en dyb Lov for al Væren finder Sted, medens Verden udenfor gaar sin uforstyrrede Gang, vadsker han paa kostelig Maade den højtidelige Glans af en saadan Oplevelse. Det er en Sag af Vigtighed for Psykologen, han paa denne Maade betoner, nemlig at Psykologen ikke maa lade sig forlede til at tro, at der nødvendigvis er noget mærkeligt og besynderligt ved Oplevelserne psykologisk set, fordi der paa en eller anden Maade tillægges de Emner, man har at gøre med, en særlig Værdi.

Den psykologiske Behandling, hvorved den gyldige Antagelse opløses i en Række mentale Tilstande, indledes ved indenfor de Dannelser, Forfatteren kalder Indstillinger, med en fast, lykkelig Haand at udskille to Grupper, som han kalder Ja-gruppen og Nej-gruppen eller lidt mere indgaaende: Tilstande af „det passer“ og „det passer ikke“, Oplevelser af Tilfredshed og Utilfredshed, af „det samme“ og „det modsatte“, af Lighed og Forskel.

Forfatterens Hovedpaastand gaar ud paa, at Oplevelse af en Indstilling fra Nej-gruppen indenfor Rækken af de mentale Tilstande, der udgør Antagelsen, er en nødvendig Betingelse for enhver ugyldig Antagelse, endvidere at en saadan Oplevelse er en tilstrækkelig Betingelse for en Antagelses Ugyldighed; intet som helst andet og kun en saadan Nej-Indstilling gør en Antagelse falsk. Tilsvarende gælder, at en Oplevelse fra Ja-gruppen er en nødvendig og tilstrækkelig Betingelse for en gyldig Antagelses Gyldighed.

Spørgsmaalet: Hvad sker, naar en Antagelse begrundes eller gendrives, besvares med, at Oplevelsen af Argumenterne for eller imod bevirker eller begunstiger, at en vis Indstilling fra Ja- eller Nej-gruppen opleves paa en vis afgørende Plads i Antagelsens Bevidsthedsproces. Sker det første, kaldes Antagelsen bevist, begrundet, bekræftet eller lignende; sker det sidste, er den modbevist, gendrevet, afkræftet eller lignende. Der vides intet om, hvorfor Oplevelser af Argumenter „gør“ det ene eller det andet. Argumenterne opleves i Hop og Spring, saaledes at Recepterne for Rækkefølge fra de logiske Haandbøger ikke følges. Nogen Rangfordeling f. Eks. mellem tilsyneladende og virkelige Argumenter findes ikke; det eneste, det kommer an paa, er Argumenternes Virkningsfuldhed med Hensyn til Ja- og Nej-indstillingerne, de kan iøvrigt være, hvad de være vil. At have Held med sine Argumenter er ikke saa meget et Spørgsmaal om Kundskaber i Logik, som det er et Spørgsmaal om Menneskekundskab. Det er en Sag, Forfatteren udførlig fordyber sig i og synes levende optaget af. Det tidligere anførte Citat, hvor Definitioner omhandles, giver til en vis Grad en Prøve paa Arten af hans herhenhørende Overvejelser.

Det ses, at en gyldig Antagelse er en saadan, der af en bestemt Person paa et bestemt Tidspunkt opleves som gyldig. Nilles Antagelse i „Erasmus Montanus“, at hun var en Sten, var fuldgyldig for hende paa det Tidspunkt, hun oplevede den. Hvis man overfor dette hævder f. Eks., at Syllogismen er ubetinget, absolut og almen gyldig, svarer Forfatteren: ja naturligvis antager du dens Gyldighed, saasnart og saalænge som du

antager dens Gyldighed — f. Eks. Klokken 1, men andet og mere end dine personlige, tidsbestemte Antagelser kan jeg ikke finde deri. „Som jævnt Menneske maa jeg paa Forhaand betragte enhver som helst Paa-stand om objektiv (modsat subjektiv) og momentan Gyldighed af en menneskelig, tidsbestemt lille Antagelse som tomt Fantasteri. Den være sig nok saa „klar“ og nok saa „sikker“, nok saa „evident“, den er kun (hvormed intet nedsættende menes) en bestemt Persons Oplevelse til et bestemt Klokkeslet; og de tre smukke Adjektiver er intet som helst andet og mere end omtrentlige Navne paa visse mentale Tilstande eller Følelsesbetoninger indenfor Antagelsens mentale Proces.“ Det er en velsammenhængende og klar Teori, hvis Hovedlinjer her er antydede.

Det vilde have været værd at fordybe sig i, at Ja- og Nej-indstillingerne maa være Bevidsthedstilstande eller maa være ledsaget af Bevidsthedstilstande, hvor Transcendens eller noget i den Retning gør sig gældende; thi Antagelser forekommer i Følge Forfatteren — i det mindste delvis — paa andre Tidspunkter end Ja- og Nej-indstillingerne, og paa en eller anden Maade maa det være bevist, at disse Indstillinger vedrører Antagelser. Det er ikke nok, at der optræder en Ja- eller Nej-indstilling, men det maa ogsaa vides, at den vedrører netop en bestemt Antagelse. Lignende Forhold gør sig, om end det hidtil ikke er bleven paaagtet, gældende ved flere andre Bevidsthedsdannelser.

Selv om Forfatteren mener, at vi ingen Ret har til at hævde, at nogen Antagelse altid og ubetinget er gyldig, mener han dog, vi faktisk kan opnaa en vis Ga-ranti for fremtidig Gyldighed af en paa nærværende.

Klokkeslet gyldig Antagelse. Forfatteren hævder nemlig, at jo oftere og grundigere han, forsøgende enhver Tvivl, gentager sin Undersøgelse af en Antagelse og af de Argumenter, han støtter den paa, samt af deres Beviskraft overfor Antagelsen, des mindre Risiko løber han for næste Gang at skifte Mening. Beviskraften eller Relevansen vier Forfatteren indgaaende Undersøgelse og fremdrager her betydningsfulde Sagforhold, som der ofte gaas let hen over.¹⁾

Denne formentlig garanterede Fremgangsmaade er, som det fremgaar af den udførlige og interessante Fremstilling, den grundige, videnskabelige.

Men Forfatteren har sikkert Uret; den bedste Garanti for ikke at komme til at skifte Antagelse bestaar utvivlsomt i aldrig rigtig at tænke sig om og selvstændigt at tvivle. Forholdet er, at det Forfatteren interesserer sig for, om end han ikke gør sig det klart, ikke er en Garanti for ikke at skifte Antagelse, men er en Garanti for, at hans Anskuelser er saa berettigede og forsvarlige som muligt. Har man gjort sig dette klart, er der endnu en Ting, som det ligger nær at bemærke.

Som Fremstillingen er, kunde det tage sig ud, som om det var det mest ligegyldige og betydningsløse, om en Antagelse opleves som gyldig eller ugyldig; saa at sige rent tilfældigt er en Ja- eller en Nej-indstilling

¹⁾ Et Bevis for en Paastand bestaar i en Række andre Paastande. Hvad Bevis har man nu for, at disse andre Paastande beviser, ja, i det hele vedrører den Paastand, der skal bevises? Dersom der opstilles nye Paastande for at føre dette nye Bevis, kan man igen overfor dem spørge om, hvad Bevis man har for, at de vedrører det, de skal bevise osv. En interessant Udtalelse om herhenhørende Forhold findes i „Kritik der reinen Vernunft“ 2. Udg. pag. 131 f., sml. ogsaa Whitehead & Russel „Principia Mathematica“ *1 · 11.

oplevet i en vis Forbindelse med den. Man forstaar slet ikke, at det, som Forfatteren i sin ejendommelige Undersøgelse om Sandhedskærlighed siger, kan være af stor Vigtighed for en selv eller andre, om det, man vælger at bygge paa, senere lader sig gendrive effektivt eller ikke. Det, man savner, er en Redegørelse for, hvad man mener med, at en Antagelse er sand; det vilde i alle Tilfælde være lidet udtømmende at sige, at det, man hermed vil give Udtryk for, er, at en Ja-indstilling opleves i Forbindelse med en Antagelse. Naar en Mand siger til sin Kone paa en Maade, saa det kan forstaas, at han mener, det er sandt: Grøden er sveden, gaar det ikke for ham ud paa at gøre hende opmærksom paa, at han i Forbindelse med denne Paa-stand oplever en vis Indstilling af Ja-Gruppen. Det er ogsaa her Transcendensen, det, Paastanden „handler om“, som det kommer an paa. Har man først gjort sig dette klart, vil man forstaa, at det f. Eks. ved en Paa-stand om Virkeligheden ikke er gjort med, at Paa-standen opleves som gyldig; men at det, som det kommer an paa, det, der ønskes Garanti for, er, at den Paa-stand, der opleves som gyldig, ogsaa er i Overensstemmelse med Virkeligheden. Det er det, man søger at opnaa ved den videnskabelige Fremgangsmaade.

Det sidst anførte kan man i alle Tilfælde formelt bringe ind under Herbert Iversens ledende Synspunkter ved at sige, at det gælder om en Garanti, for at Gyldighedspræget ved Paastanden ikke mistes ved fremtidige Erfaringer. Et enkelt Sted antyder Forfatteren selv noget saadant, men, som vi senere kommer tilbage til, har hans Anskuelse vistnok for en Del

deres Oprindelse i Overvejelser angaaende etisk og politisk-social Diskussioner, og derfor er alt, hvad der berører direkte Iagttagelser, stedmoderligt behandlet i Forhold til det for ham uvilkaarligt mere centrale, der har med Argumentation at gøre.

V.

Det første Essays tredie Hovedafsnit hedder „Om Filosofi“; en Del af dets Indhold er allerede omtalt andetsteds.

Herbert Iversens Stilling til Filosofien eller rettere til de fleste andre Tænkeres Filosofi, antydes ved følgende Udtalelse. „Der gives noget, man kunde kalde almindelig Filosofi — et underligt Vildnis af Sysler og Doktriner, hvori man stadig kan oprette Professorater ved Europas Højskoler.“ Denne Opfattelse kan betragtes som et Tegn paa, at Forfatteren saa stærkt er optagen af sin egen Tankegang, at dette næsten umuliggør ham at følge andres og derved vistnok ogsaa rigtigt at faa fat i de Spørgsmaal og Synsmaader, der for dem har været de centrale.

Forfatteren er tolerant af Princip; men hans Tolerance synes ikke, som f. Eks. for Høffdings Vedkommende, at have sin Oprindelse i levende Interesse for og Forstaaelse af andres indre Liv. Snarere synes den at have sin Oprindelse i Modvilje mod Mennesker, der blander sig i andres Forhold. Saaledes forstaar man bedst en vis Kølighed og Haardhed, der f. Eks. findes i følgende Udtalelse: „Hvad vi skal med en særlig Erkendelsesteori, er ikke godt at indse; medmindre man vil sige, at det nu engang morer eller interesserer

visse Mænd at forsøge paa at springe over deres egen Skygge. Hvilket unægtelig er et Svar, alle tolerante Folk vil bøje sig for.“

Overfor „den gængse Antagelse, at Spørgsmaal om, hvad et eller andet egentlig er, maa henvises til Filosoferne (ikke mindst de kyndige i saakaldt „Erkendelsesteori“),“ hævder Forfatteren: „Gaa til Psykologerne! Vil du vide, hvad et eller andet egentlig talt er eller var, saa find ud af, hvad for en Oplevelse det er eller var. Ved du, hvilke bestemte, mentale Tilstande der egentlig talt oplevedes, da er der ikke mere at vide.“ En udtømmende psykologisk Beskrivelse vilde være „den højeste, dybeste, sidste og egentligste Viden om Sagen, som du eller noget andet Menneske kan haabe nogen Sinde at opnaa“. Hvis man er i Besiddelse af en saadan, da har man „naaet Bunden“.

Det er ovenfor bleven berørt, at det ikke er en saadan udtømmende psykologisk Beskrivelse, vi spørger om, og derfor vil et Svar, der kun indeholder en saadan, ikke virke tilfredsstillende. Dette skjules ved, at der i Bogen saa at sige intet findes, der giver sig ud for blot tilnærmelsesvis at være en faktisk gennemført sigmatisk Beskrivelse.

Det, det undertiden drejer sig om, ved Spørgsmaal om, hvad noget egentlig er, kan maaske belyses ved de følgende Antydninger. Under Sysselsættelsen med et større Arbejde kan der foresvæve en Løsningen af et eller andet Spørgsmaal. Om end denne Foresvæven kun er kortvarig, kan det tage lange Tider at udarbejde det, der saaledes har foresvævet en. Under denne Udarbejdelse kan man være klar over, om man er i Overensstemmelse med det, der foresvævede en eller

ikke, og man kan blive bestyrket i, at det, der foresvævede en, passer ind i ens øvrige Tankebygning, eller man kan opdage, at der foreligger en Illusion, saaledes at dette mod Forventning ikke er Tilfældet. Med disse Forhold kan hænge sammen, at man undertiden synes, at man først ved, hvad man mener, naar man har nedskrevet det. Vistnok drejer det sig ofte ved Spørgsmaal om, hvad noget egentlig er, om Forsøg paa en saadan Udfoldelse af noget, man kun har givet i relativ foresvævende Form. Forholdet mellem det foresvævende og det udfoldede var vel værd nærmere — at udfolde.

Grunden til, at den sigmatiske Beskrivelse ikke tilfredsstillende ved et Spørgsmaal om, hvad noget egentlig talt er, kan siges at være, at det, der i saa Tilfælde foreligger, er Bevidsthedsdannelser, der handler om noget, og Spørgsmaalet gaar for os slet ikke ud paa at faa disse Bevidsthedsdannelser nøjagtigt beskrevet, men paa at faa det, der foresvæver os eller er os uklart, bragt til Udfoldelse eller Klarhed. Men husker man paa Forfatterens principielle Standpunkt, at vi ikke nogen Sinde kan træffe paa andet end mentale Tilstande, og at disse ikke handler om noget, er det forsaavidt konsekvent, at han benægter Forekomsten af andre Opgaver end at beskrive disse Tilstande.

Ud fra hans Forudsætninger er det ogsaa forsaavidt konsekvent at hævde, at Problemet om Forholdet mellem det sjælelige og det legemlige forsvinder, som han mener, at der „egentlig talt“ kun findes Dannelser af én Art, nemlig mentale Tilstande.

Det er ogsaa forstaaeligt, at alle Erkendelsesproblemer forsvinder, som Forfatteren saa temperaments-

fuldt gør gældende; thi foreligger der kun mentale Tilstande, og ingen af dem handler om noget, er der intet Problem vedrørende Forholdet mellem Tanke og det, Tanken handler om; men samtidig er rigtignok strengt taget al Erkendelse og alt, hvad der ligner Erkendelse, fornægtet. Der er ogsaa den Hage, at alle Erkendelsesproblemer dukker op paany, hvor han i det andet Essay kommer ind paa Erkendelsen af de mentale Tilstande; og en saadan Erkendelse forudsætter det første Essay. Man kunde endda sige, at der allerede i første Essay er et Erkendelsesproblem, nemlig Forholdet mellem „det praktisk gemytlige“ og „det egentlige“, der ganske svarer til Forholdet mellem Skin og Virkelighed. I øvrigt er det ikke muligt at komme til en endegyldig Opfattelse af Forfatterens Stilling her, hvis man da ikke vil slaa sig til Taals med at antage, at han veksler Standpunkt. Muligt er det, at han ganske uden Vurdering kun vil hævde, at i de „gemytlige“ Situationer har vi med det og det at gøre af den og den Beskaffenhed, og i de „mistænksomme“ Situationer har vi med det og det at gøre af den og den Beskaffenhed. Ofte synes det sikkert, at det „egentlige“ i Modsætning til det „gemytlige, praktiske“ har en særlig Værdi for ham, og at Betegnelsen det „egentlige“ har en nøje Forbindelse med denne Værdi. Til andre Tider er der ikke Tvivl om, at det „gemytlige, praktiske“ tiltaler ham særligt, væsentlig paa Grund af Frugtbarheden her i Modsætning til Goldheden ved det „egentlige“.

Om Værdiproblemet hedder det: „Hvilke sælsomme og psykologiske Antagelser har Filosoferne ikke ført i Marken — lige siden Platons Dage — for at bevise,

at deres og ikke Modstandernes Vurderingstendenser i visse praktiske Situationer var dybt betingede af den menneskelige Natur.“ Forfatteren mener, at han med Hensyn til de af hans Formaal, der er mere end blotte Midler, „savner enhver Maalestok til at vise, hvorfor disse „Formaal“ i sig selv skulde være „gode“ eller „værdifulde“, i Modsætning maaske til andre „Formaal“, andre Personers Yndlingsprinciper, som jeg selv agter ringe“. „Taget i Almindelighed, jeg kan intet bedre Svar finde paa et Spørgsmaal, hvorfor jeg anser et eller andet „Formaal“ for visse menneskelige Handlinger for værdifuldt, som andre dog kalder slet, end dette: fordi jeg til mit bestemte Klokkeslet anser det for godt, faktisk foretrækker det for andre Formaal, hvilket da muligvis lader sig forklare psykologisk (eller fysiologisk-antropologisk, om man vil) ud fra min Situation og hele Fortid.“

Der er en nøje Forbindelse mellem Forfatterens to Paastande: at en Antagelse er gyldig vil sige, at jeg til et bestemt Klokkeslet oplever den som gyldig, og at et Formaal er godt, vil sige, at jeg til et bestemt Klokkeslet anser det for godt.

Forfatteren tvivler om Muligheden af nogen anden videnskabelig Værdilære end en historisk refererende, og ved nøjere Eftersyn finder han endogsaa denne Mulighed temmelig tvivlsom „sammenstillet med, hvad jeg ellers forstaar ved „Videnskab““.

Som sagt, Forfatteren mener ikke, man kan føre noget egentlig, noget objektivt Forsvar for sine endelige Formaal. „Hvis jeg alligevel ønsker at hverve Tilhængere for mine Yndlingsformaal, da er det efter min Smag mere tiltalende at kaste alle pseudoviden-

skabelige Kassekinger og træde frem i løsere, lettere Dragt som aabenlys Agitator, Profet, Kunstner, Praktiker. Selve denne „Smags“ Værdi er jeg altsaa ikke i i Stand til at forsvare filosofisk-videnskabeligt; højt regnet kan jeg omtrentlig forklare, hvorledes den faktisk er bleven min“. I øvrigt mener han, at Fremtiden maaske vil bringe en praktisk Agitationsvidenskab, der skal handle om „de mest effektive Agitationsmidler og -metoder overfor forskellige typiske Menneskegrupper og med Hensyn til forskellige typiske Vurderings-emner“.

Man kan antage, at disse Anskuelser har udviklet sig under Deltagelse i og Iagttagelse af etiske og politiske Drøftelser, og at Forfatteren herfra er bleven ført videre til at give denne subjektivistiske Opfattelse almen Gyldighed, saaledes at det ikke alene er de etiske Argumentationer, men alle Argumentationer og Beviser, der kun er effektive men ikke „objektivt rigtige“; herunder er han da bleven ført ind i sit polemiske Standpunkt mod Logikere og Matematikere og i det hele mod enhver Form for Hævdelse af noget objektivt. Det drejer sig her kun om Formodninger, der skal antyde en vis Hovedlinje i Udviklingen. Man faar i alle Tilfælde det Indtryk, at det etisk-politiske er mere centralt for Forfatteren end det abstrakt filosofiske, om end dette sidste efterhaanden — men maaske kun for en Tid — er kommen til at optage ham stærkt. Ved det etisk-politiske er det mindre de personlige Problemer end den sociale Reform, der har Betydning for Forfatteren.

Herbert Iversen mener ikke, at den subjektivistiske og relativistiske Synsmaade, han er kommen til, vil

føre til, at man kommer til at anse alt for lige godt og lige slet. „Thi det er mig utvivlsomt, at Mennesker vil vedblive at sondre imellem noget „godt“ og noget „slet“, ligesaa længe som de i deres Liv vil tilstræbe eller bifalde visse Handlinger og Ting, undgaa eller fordømme andre — d. v. s. ligesaa længe som de er levende Væsner“.

Det virker ligefrem forbløffende, naar man har fordybet sig i det første Essays Relativisme, i det andet Essay at læse, at han dér tilbyder enhver Mand, der kunde ønske det, et visst urokkeligt Ledefyr for sin Filosoferen over praktisk Levekunst. Ud fra Paastanden, at alle mulige Nuer er lige vigtige, og det er altsaa lige saa vigtigt, at det ene Nu dækkes af en „god“ mental Tilstand som det andet, kommer han til, „at det under alle Omstændigheder, i sig selv, er præferabelt at opleve to gode mentale Tilstande fremfor blot én, flere fremfor færre ($n + x$) fremfor blot n ; og at alle Spørgsmaal om „gode“ versus „mindre gode“ Processer, Perioder eller helt personligt Liv teoretisk lader sig løse ved en simpel Tællen af gode Enkelttilstande i de to virkelige eller mulige Processer, der sammenlignes“. Under Forudsætning af, at den ene Oplevelse har Indflydelse paa de efterfølgende, fører dette til et vist ligeligt Hensyn baade til Øjeblikkets og til Fremtidens Krav. Man undres over, at der er noget urokkeligt, at der tales om „i sig selv“, og man forstaar ikke, hvordan der kan tales om at opleve to eller flere mentale Tilstande, naar Forfatteren kun kender isolerede mentale Tilstande og intet, der er eller tager sig ud som at være noget i Retning af en Bærer af dem, (om end Ordet Tilstand kun glat for-

staas, naar der er noget, hvis Tilstand det er). I sin Bog om Totalitet som Kategori hævder Prof. Høffding, at al etisk Vurdering gaar ud fra Interessen for en Helhed, hvis Bestaaen og Udfoldelse skulde hævdes. Er dette rigtigt, maa Herbert Iversen komme til kort, ikke alene hvis han vilde forsøge paa at begrunde en Vurdering (bevise dens Rigtighed), men ogsaa hvis han psykologisk vil gøre Rede for en faktisk forekommende Vurdering; thi for ham smuldrer alle Helhedsdannelser hen. Vi har haft Lejlighed til at berøre dette for Statens og for Varigheds Vedkommende, der skal her anføres visse Udtalelser der viser noget tilsvarende for Personlighedens og lignende Dannelsers Vedkommende.

For Forfatteren er en Person „egentlig talt intet som helst andet og mere end en vis Række mentale Tilstande af bestemt Antal“. Uden et ganske desperat Spring kan Forfatteren ikke komme ud over „Der er intet som helst andet og mere end visse bestemte mentale Tilstande“ og „Hvad vedkommer det i og for sig dem (d. e. hver enkelt af dem), om andre Oplevelser er mulige eller virkelige?“

Det hedder hos ham, at Psykologien (i. e. hans Psykologi) intet som helst kender til Jeg'er eller Han'er eller Hun'er; den kender kun mentale Tilstande. Jeg'er eller Selv'er kan egentlig talt hverken opleves, findes, tænkes, forstaas eller forklares, — hvis Forfatterens Psykologi, kan vi tilføje, beskriver Bevidsthedslivet rigtigt.

Det er vanskeligt at forsone sig med Forfatterens negative Stilling her, og er det saa meget mere som det i det andet Essay hedder: „Lad mig her forudsætte,

at det i alle vore saakaldte civiliserede Samfund er et urokkeligt Princip, at ingen Person eller Persongruppe skal bruge nogen af sine Medpersoner som en Slags Midler eller blot Ting“, hvoraf Forfatteren udleder den universelle Velfærds etiske Grundsætning. Denne Udtalelse er kun en blandt mange, der i Forbindelse med hans Optagethed af den sociale Reform viser Forfatterens Interesse for Personligheden.

Man maa i alle Tilfælde hævde, at det er en Opgave at gøre Rede for, hvad det er, der menes med, benævnes med Ordet Person. Og den Psykologi, man laver, maa have til Maal et maaske endnu meget fjernt Maal: at beskrive Bevidsthedslivet saaledes, at det er forstaaeligt, at Bevidstheden om en saadan Dannelse forekommer inden for det.

For en Sikkerheds Skyld maa bemærkes, at fordi man f. Eks. gør Rede for, hvad der menes med en Engel og maaske kan gøre det forstaaeligt, at Bevidstheden om en saadans Dannelse fremkommer indenfor Bevidsthedslivet, kan man meget vel føle sig foranlediget til at benægte, at der tilkommer Engle den Art Eksistens, der undertiden er bleven tillagt dem; paa samme Maade kan Forholdene stille sig med Person, Selv og Jeg.

Maaske kan man ved at fremhæve Forbindelsen mellem Helheder og Værdi til Dels forstaa Forfatterens negative Stilling overfor alle Helheder. Ved at alle Helheder fornægtes, tages Grunden bort under Fødderne for en efter Forfatterens Smag urigtig Vurdering af dem. Dertil kommer, at det synes opnaaet, at det radikalt udelukkes, at den Værdi, der tillægges Emnerne, har Indflydelse paa den kølige, rent saglige

Erkendelses Resultater ; men dette er ikke Tilfældet ; thi medens Værdien som Regel forleder til en saglig uberettiget Hævde af Eksistens, vilde det her være saaledes, at Frygten for dens Indflydelse forleder til en saglig lige saa uberettiget Fornægtelse af Eksistens.

Det kan bemærkes, idet vi forlader Vurderingsproblemet, at Forfatteren anstiller udførlige Kunstbetragtninger, der fører ham til saadanne Resultater, at han kan anerkende de nyeste Kunstretninger.

VI.

Det andet Essay er trods større Korthed maaske det dybestgaaende af de to, men det er ogsaa drøjere Kost end det første. Indledningsvis behandles Tiden, og her gør Forfatteren opmærksom paa, at i den sædvanlige Afbildning af Tiden paa en ret Linje faar man ikke og kan man ikke faa det væsentlige Moment med, som han kalder Nuets Princip: at et og kun et Tidspunkt har den nærmere ubeskrivelige Egenskab, at det er „fremme“ eller „nuværende“ eller „præsent“, samt at der ikke er noget Tidspunkt, som ikke enten har været eller er eller vil være „præsent“.

Mange forskelligartede Emner behandles i dette Essay, men dets Hovedafsnit, som vi væsentlig vil holde os til, kan nærmest siges at have til Formaal at klargøre Karakteren af den Psykologi, som det foregaaende Essay hviler paa, og som dér blev betegnet som det dybeste af alt, samt at fremdrage og undersøge Berettigelsen af de Forudsætninger, som denne Psykologi igen bygger paa, samt endelig at udfinde, hvad man har at holde sig til, hvis disse Forudsætningers Berettigelse betvivles.

Undersøgelsen foregaar til Dels saaledes, at der, naar en radikal og tilintetgørende Tvivl er gennemført, indføres visse Antagelser og Postulater, ved hvis Hjælp Psykologien atter genopbygges. Det er en højst sammensat Undersøgelse, hvor der stadig er Forudsætninger, der klargøres, betvivles og indføres, saaledes at det er vanskeligt i hvert Øjeblik at være klar over, hvorledes de forskellige Forudsætninger er stillede; desuden medfører Paastandenes Mærkelighed og den haarspaltende logiske Stil, at Læserens Kritik ægges og skærpes til det yderste, og man har da foruden alt andet at holde Regnskab med sin egen Kritik og klargøre sig, hvad Indflydelse Kritik med Hensyn til en Paastand har paa de øvrige.

Fremstillingen i dette Essay har en Karakter, som det, naar man ikke vil slaa sig til Taals med at tale om et vist spekulativt Præg, er vanskeligt at ramme. Det kan siges, at det snarere end det „virkelige“ er en Slags tænkt Bevidsthedsliv i det virkeliges Lignelse, Forfatteren har for Øje. For en saadan tænkt Verden kan gælde, at i en vis Forstand bestemmer ens Paastande Emnerne. I en blot tænkt Stue findes der f. Eks. en Stol, naar jeg paastaar, der er en, og den er borte, naar jeg paastaar, den er borte. Endvidere kan gælde, at i den tænkte Verden kan alt have et ligesom mere begrebsmæssigt og abstrakt og mindre anskueligt og rigt Præg. Endelig kan ens Paastande, ens Tro og Tvivl inden for den, selv have et vist tænkt Præg, et vist Præg af „laden som om“. Disse Forhold kan medføre, at den Art Opbygnings- eller Konstruktionsforsøg ud fra visse Bestemmelser og visse Antagelser, der er typiske for hele Frem-

stillingen, og hvor det ser ud, som om Tænken ubeskedent bestemmer Væren, kan synes at lykkes indenfor en tænkt Verden, men tager sig noget vilkaarlige, blege og tynde ud over for, hvad man vilde kalde den virkelige Verden. Det kan ligge nær at sige, at omend Erfaringsgrundlaget og Erfaringskontrol er medvirkende, drejer det sig dog mere om logiske Konstruktioner end om virkelige Fænomener og deres Tilblivelse.

Man kan saaledes fordybe sig i, leve sig ind i en tænkt Verden, at den i visse Henseender nærmer sig til den virkelige Verdens Præg. Ligeledes kan den virkelige Verden, netop naar man er under Herredømme af indgaaende, ransagende Overvejelser om vor Erkendelse, blive ligesom undermineret og miste sit oprindelige Præg og nærme sig den tænkte Verdens Præg, hvor alt gaar ligesom mere frit til. Det kan siges, at Herbert Iversen til en vis Grad bevæger sig mellem et saadant undermineret, virkeligt Bevidsthedsliv og et tænkt Bevidsthedsliv, i hvilket han er indlevet. Fremgangsmaaden er forskellig fra den mere beskedent spørgende, som den eksperimenterende Psykolog har vænnet sig til; den har sine Farer, men den giver stor Frihed i Tankebevægelserne, saaledes at mange Muligheder kan gennemprøves, og den kan paa Grund af Emnernes relativt skematiske Præg hjælpe til at fremdrage og skarpt belyse visse Ejendommeligheder, en vis logisk Struktur, der har mere omfattende Gyldighed.

Det Billede af Bevidsthedslivet, Herbert Iversen giver, og som væsentlig er det, der er arbejdet med i det første Essay, virker fremmedartet. Han tænker sig,

at Bevidsthedslivet bestaar af en Række Tilstande, harr kalder dem mentale Tilstande; for hver saadan Tilstand gælder, at den ikke lader sig opløse i paa hinanden følgende uensartede Dele. Disse Tilstande kan have Varigheder fra faa Tusindedele af et Sekund op til et Par Sekunder. De fleste af dem benævnes Indstillinger; under dette Navn rummes en broget Blanding, der kun har det fælles ikke at være Fornemmelser eller Forestillinger. For Forfatteren selv har det, at han er bleven klar over, at der er andre Dannelser at arbejde med end Fornemmelser og Forestillinger, aabenbart haft stor Betydning; men for Psykologien synes intet nyt af Værdi at være opnaaet med hans Inddeling i Fornemmelser, Forestillinger og Indstillinger.

De mentale Tilstande følger efter hinanden i Tiden, saaledes at kun én er nærværende ad Gangen. Mellem hver Tilstand er der en bevidsthedsløs Pause; de er altsaa ikke indbyrdes sammenhængende, men deres Række er diskontinuert. Noget Jeg eller anden Bærer af Tilstandene findes ikke. Om end Tilstandene saaledes er ganske isoleret indbyrdes, er der dog Aarsagsforbindelser i Betydning af Successionsvaner imellem dem.

Baade selve Argumentationen og Brugen af foreliggende Eksperimenter til Fordel for de varige, absolut konstante mentale Tilstande og for Diskontinuiteten er lidet tilfredsstillende; men at komme ind paa dette vilde være for vidtløftigt i Forhold til Værdien deraf.¹⁾ Visse ubehagelige Konsekvenser søger Forfatteren at undgaa ved en ogsaa i anden Henseende interessant Ud-

¹⁾ Se dog en enkelt Bemærkning nedenfor Side 68—69.

talelse. Forinden denne gengives, skal den Situation, under hvilken den fremkommer, antydes. Paa et vist Stadium under det omtalte Genopbyggelsesforsøg, er den sædvanlige Tid, som Forfatterens Psykologi forudsætter, endnu ikke indført, men et Nu og en nærværende Bevidsthedstilstand er et og det samme. Idet der henvises til dette Stadium, hedder det: „Hvis enhver som helst mental Tilstand erklæres for at være varig, lader den sig aabenbart dele i uendelig mange indbyrdes ensartede, successive Dele. Dette synes absurd, og jeg ønsker at advare mod en ukritisk Brug af denne Følgeslutning. En mental Tilstand er egentlig talt hverken varig eller ikke-varig og lader sig aldeles ikke dele; den mentale-Tilstand-med-samt-dens-saa-kaldte-Varighed maa tages som det psykologiske Element“. Advarslen vil vistnok kun paa faa Læsere virke efter Forfatterens Hensigt, men den viser, hvorledes de mentale Tilstande for Forfatteren er en Slags psykiske Atomer.

Vi skal nu se paa de mentale Tilstandes Egenskaber. „Egentlig talt“, hedder det, „har de ingen; de mentale Tilstande kan hverken siges at „have“ Egenskaber eller at „have“ eller „indeholde“ noget som helst andet; en mental Tilstand er, hvad den er, en derfra forskellig mental Tilstand er, hvad den er, og det er alt.“ „Egentlig talt“ er en mental Tilstand en Enhed, der hverken har Dele, Sider eller Egenskaber. Men hvordan kommer man da til at tale om Egenskaber? Den i første Øjeblik forbavsende Paastand, der gives til Svar, gaar ud paa, at en mental Tilstand A kan siges at have en vis Egenskab, dersom et vist psykologisk Navn passer i Forbindelse med den. Dette Navn, der

selv er en mental Tilstand, indtræffer kort efter A; det, der betegnes med „passer“, er enten en Egenskab ved Navnet eller ved en følgende mental Tilstand.

Netop for den, der giver sig af med vanskelige, psykologiske Beskrivelser, kan en saadan Opfattelse være nærliggende; thi det kan, naar man søger at udrede de oplevede Emners Egenskaber, tage sig ud, som om det, at en Egenskab benævnes, og det, at den haves, gaar i ét, saaledes at Opgaven kun synes at bestaa i at finde passende Navne: Man kan undertiden ligefrem anstille „Passeprøver“ med forskellige Navne for at finde ud af Emnernes Egenskaber, saaledes som Forfatteren giver Eksempler paa.

Men Forfatterens Paastand har mere paa sig end dette, at den til en vis Grad dækker visse Oplevelser, man har som beskrivende Psykolog. Den fremhæver et vigtig Sagforhold ved den beskrivende Psykologi, som mange Forfattere ikke har gjort sig klart. Man kan adskille to Omraader inden for Psykologien; naar man arbejder paa det ene Omraade, søger man at beskrive og klassificere de enkelte Dannelser, naar man arbejder paa det andet Omraade, søger man at finde Forbindelser mellem de enkelte Dannelser f. Eks. Aarsagsforbindelser. Det ligger nær at betragte den beskrivende Psykologi som Forudsætning for den forbindende Psykologi. Man maa først vide, hvilke Dannelser der forekommer, før man kan sige noget om Forbindelserne mellem dem. Men i Forfatterens Paastand ligger, at den beskrivende, den navngivende Psykologi selv forudsætter i alle Tilfælde visse Forbindelser mellem Bevidsthedsdannelserne, nemlig at

en Bevidsthedsdannelse A kan betinge, at et Navn ikke alene opleves, men opleves saaledes, at Navnet passer. En Udtalelse af Forfatteren, der hører herhen, skal anføres: „Ingen deskriptiv-psykologisk Antagelse (d. v. s. en karakteriserende Udtalelse om en husket Oplevelses Art) tør egentlig talt kaldes for et direkte Datum, da den betinges ved Muligheden af en „træffende Hukommelse“ — noget der jo ikke direkte lader sig prøve eller garantere“.

Da Forfatteren, som tidligere omtalt, ikke adskiller et Navn fra det, som det betegner, altsaa specielt ikke en Egenskab og dens Navn, kommer hans nylig omtalte Paastand, der synes at handle om Navne, for ham til at handle om Egenskaber. Som saadan rummer den den Ejendommelighed, at en Egenskab i en vis Forstand ikke hører den Tilstand til, hvis Egenskab den er, men selv er eller er noget ved en senere Bevidsthedstilstand. At dette ikke er helt urimeligt fremgaar, naar vi f. Eks. ser paa Egenskaben Varighed; det synes klart, at den kun kan opleves ved en Slags Husken, en Slags Skuen tilbage; den opleves da i Overensstemmelse med Forfatterens Paastand paa et senere Tidspunkt end den Tilstand, hvis Egenskab den er. Beslægtede Forhold synes at foreligge ved Forandring, en Tilstands Lighed med eller Ulighed med en senere Tilstand samt ved Bevægelse. Dette psykologisk set vigtige Sagforhold, som Forfatteren dristigt lader gælde for alle Egenskaber, har betydningsfulde Følger.

Naar de mentale Tilstande, i hvilke Egenskaber opleves, følger efter dem, der „har“ Egenskaberne, da handler de efterfølgende om de foregaaende. For-

fatteren anerkender altsaa, at vi her har Oplevelser, der giver sig ud for, har Præget af at handle om tidligere Oplevelser; det er netop noget, der hører ind under den Transcendens, han i det første Essay fornægtede. Der er saaledes for at gøre Rede for en bestemt Art Erkendelse, nemlig Erkendelse af Egenskaber ved mentale Tilstande, indført noget væsentlig nyt i Bevidsthedslivet. Han taler i denne Sammenhæng om ultrapræsente Kvaliteter og synes dermed bl. a at ville benægte, at et Præg af, at det omhandlede synes samtidigt, kan forekomme.

Forfatteren anerkender, at det omhandlede kan have Karakter af andet end en tidligere mental Tilstand; eksempelvis kan anføres, at mental Forandring bestemmes som to paa hinanden følgende mentale Tilstande og saaledes ret beset selv slet ikke er en mental Tilstand, dog kan en ultrapræsent Kvalitet have Præg af at handle om Forandring. Fra det første Essays Standpunkt, at alt lader sig reducere til mentale Tilstande, er vi her kommet til, at mentale Tilstande kan handle om noget, der ganske vist vedrører (tidligere) mentale Tilstande, men ikke er en mental Tilstand; herfra er der kun et Skridt til at anerkende, at en mental Tilstand kan handle om noget, der i en vis Forstand slet ikke bærer Præget af at have med mentale Tilstande at gøre, f. Eks. Begreber og Ting i Omverdenen.

Der ligger i Forfatterens Paastand en Ejendommelighed, han selv til Dels er opmærksom paa. Dersom en Egenskab ved en mental Tilstand ikke hører den selv men den følgende til, som en ultrapræsent Kvalitet ved denne, da gælder ogsaa noget tilsvarende for

denne ultrapræsente Kvalitet, ogsaa den maa selv høre til en ny følgende mental Tilstand, og saaledes gaar det videre i en uendelig Række; dette vilde sige, at vi aldrig faar fat i noget, der har med en Egenskab at gøre, thi en Egenskab ved en mental Tilstand er noget, der hører en følgende Tilstand til, og dette „noget“ er selv igen noget vist ved en ny mental Tilstand o. s. v. Det svarer ganske til Historien om Rullemanden, der havde et Skilt hængende med „Der rulles i Morgen“, og Kunden, der kom igen Dag efter Dag og hver Gang blev vist af med, at der paa Skiltet stod „Der rulles i Morgen“.

Forfatteren kommer ud over Vanskeligheden ved, idet han taler om et afgørende Springpunkt, at tage sig den Frihed vilkaarligt at stoppe Rækken. Hans Udtryksmaade viser, at han ikke mener, han klarer Vanskeligheden. For at undgaa en uendelig Række synes det mig, man maa antage, for det første, at Emner kan foreligge i og gøre sig gældende i Bevidsthedslivet, uden at der er „Bevidsthed om“ disse Emner, og for det andet, at netop dette kan gælde for Dannelserne af Typen „Bevidsthed om“. I en vis Forstand drejer det sig her om Herbert Iversens „direkte Datum“, som vi ret straks skal se paa; men selv om vi antager, at et direkte Datum kan foreligge, er vor Erkendelse af dette alt andet end direkte. Ethvert Forsøg paa direkte at konstatere et direkte Datum synes at maatte mislykkes, fordi der i Konstateringshensigten ligger en „Bevidsthed om“.

Selv naar vi ser bort fra den lige berørte Vanskelighed med den uendelige Række, er der at bemærke, at, fordi der optræder Dannelser, der saa at sige giver

sig ud for at indeholde Besked om noget tidligere, er det ikke sikkert, at disse Dannelser ikke narrer, „hvor stærkt de end maatte synes at pege ud over det præ-sente og ligesom raabe, at noget andet allerede havde været, — alt sligt kan højt regnet være en Beskrivelse af det givnes Egenskaber og kan aldeles ikke garan-tere . . . at noget som helst har været præsent“. Forfatteren mener, at de to Muligheder, at de ultrapræ-sente Kvaliteter narrer, og at de ikke narrer, staar lige, og det fører ham til at sige „Antagelser af noget „vir-kelig“ ultrapræsent er noget helt nyt, er et blot Postu-lat, som egentlig talt hænger i Luften og styrter sam-men for den første mistænksomme Tvivl“. Han vælger den ubetingede Mistænksomhed og ser ikke, at denne i mindst lige saa høj Grad er et blot Postulat, der egentlig talt hænger i Luften. Med dette Valg, hvor ikke alene Erkendelsen af, men egentlig ogsaa — da „Erkendelse af“ og „Eksistens af“ for Forfatteren sy-nes at falde sammen — Eksistensen af alt det, vi kommer til gennem ultrapræ-sente Kvaliteter, fornæg-tes, hører saa at sige alting op. Forandring forsvinder, og Egenskaber forsvinder, Tiden forsvinder. „Hen-synsløs Mistænksomhed er saa langt fra at fremme Opnaaelsen af smukke psykologiske, matematiske, videnskabelige eller praktiske Resultater, at den tvært-imod standser al saakaldt Tænkning“ — og, fristes man til at tilføje — ogsaa selve den hensynsløse Mistænk-somhed. Der er noget besynderligt i at komme til det Resultat, at den skarpeste Tænkning, der kan ydes, helt skulde gøre det af med al Tænkning. Det maa bemærkes, at i denne Sammenhæng betyder Mistænk-

somhed Mistillid til det, de ultrapræsente Kvaliteter ligesom raaber om.

Men er der intet, der staar urokket? Jo, naar alt standser, og det er umuligt at komme videre, lader det sig under ingen Omstændigheder betvivle, at der er én præsent mental Tilstand, et enkelt, udeleligt, egen-skabsløst, direkte Datum. „Dette direkte Datum er „det egentlige“, „det dybeste“ og sidste, forudsætter intet som helst for at være det, det er, trænger ikke til nogen som helst „Beskrivelse“ eller Forklaring“, spot-ter alle elendige „Navne“ og Argumenter“. At tale og skrive om det er absurd. Alle Ord er kun „Broer hen-imod den Situation, hvor man er ene med sit mulige Datum, eller rettere: hvor ens mulige Datum er ene med sig selv, og alt andet er forsvundet“. Han er her naaet saa dybt ned, at al Tænken, al Videnskab, alle Problemer er lagt bag. „Der er intet gaadefuldt, van-skeligt, tvivlsomt ved mit Datum selv: det er der, netop som det er!“ Omtrent paa samme Maade vilde en Mystiker tale om sin Gud. Herbert Iversen synes at finde en Trang tilfredsstillet ved dette Standpunkt. „Egentlig talt er der ingen som helst Foranledning til at gaa videre“. „Jeg er villig til, om det ønskes, at lade dette være mit sidste Ord i Sagen“. Han ser ikke rigtig, at Standpunktet har gennemgaaende og ubeting-et Mistænksomhed til Forudsætning, men tror, det er forudsætningsløst.

Alligevel gør der sig ogsaa en anden Trang gæl-dende hos Forfatteren, der fører ham til at forsøge at genopbygge den Psykologi, der i det første Essay var det dybeste af alt, og dér bl. a. gjorde det af med de

logisk-matematiske Begreber, Omverdenens Emner og de filosofiske Problemer. „Alt blev mig egentlig talt Psykologi.“ Stillingen er nu en anden, end den var i det første Essay. Psykologerne har nu intet at lade Matematikerne høre. Psykologi og al anden Videnskab, ja en hvilken som helst Form for Tænken staar i den Forstand paa lige Fod — efter Forfatterens Mening paa lige daarlig Fod — at der overalt forudsættes, at vore Tanker ikke alene giver sig ud for at handle om noget, men ogsaa virkelig kan gøre det.

For at bygge op kunde man i Stedet for at stille sig absolut tvivlende over for enhver Transcendens forsøge at stille sig absolut godtroende, men noget saadant tænker Forfatteren ikke paa; undertiden vælger han Tvivl og undertiden Tro. Der er altsaa her noget, der kan betegnes som Virkelighed og noget, der kan betegnes som Skin. Han klargør sig ikke noget almindeligt Synspunkt, der kan betragtes som afgørende for Valget, om end netop denne Klargørelse er vigtig for Læren om vor Erkendelse; bredt sagt er det Hensynet til at opnaa modsigelsesfri Sammenhæng, der anses for afgørende.

Denne Opbygning, der i Følge Forfatteren foregaar i desperate Spring, gaar først og fremmest ud paa at komme til Erkendelse af andre mentale Tilstande end det ene direkte Datum og af deres tidslige Orden. Den forudsætter altsaa Bevidsthedsdannelser, der handler om andre, specielt tidligere Oplevelser; den forudsætter altsaa for det første Bevidsthedsdannelser, der har Præg af Hukommelse, for det andet, at dette Præg kan være paalideligt. Det er tydeligt, at, naar der i hvert Øjeblik kun findes én Bevidsthedsdannelse,

kan der kun vides Besked om andre, ved at den giver Besked om dem.

Det er af Interesse at se, at han for sin Psykologis Skyld maa forudsætte „en viss Konstans eller ubetinget Enshed, ja en Ikke-Forskellighed for det „samme“ Navn brugt forskellige Gange“. En lignende Forudsætning hos Logikerne, der paa det nøjeste er forbunden med deres Lære om Begreber, angreb han i sit første Essay ud fra sin Psykologi, der altsaa nu viser sig selv at have en saadan Forudsætning behov. Ret beset var det dér i den Formening, at Logikerne paastod, at den *samme* mentale Tilstand kan gentages, at han polemiserede imod dem og mente at komme dem til Livs; imidlertid drejer det sig for Logikerne om, saaledes som Forfatteren ogsaa selv berører, at *forskellige* mentale Tilstande kan handle om et og samme Emne. Vi kan holde os til det jævreste Eks.; hvis jeg siger: „Den Stol dér er den Stol, jeg købte“, maa, hvis Sætningen skal forstaas ret, de to Bevidsthedstilstande, hvor „den Stol“ læses, kunne omhandle samme Emne. At sligt er muligt, samt at vi kan have en berettiget Bevidsthed om, at det finder Sted, kunde man tænke paa at opstille som Forudsætning for Brug af matematiske, logiske og andre Symboler. Utvetydigt, om end han ligesom ikke rigtigt vil være ved det, indrømmer han ret flot, synes det, her hvor han opstiller Fordringen om Navnes ubetingede Enshed, Logikerne den samme Ret til deres konstante, evige, ikke mentale Enheder, der formentlig gør deres Videnskab mulig, som han indrømmer sig selv til de Paastande, der formentlig gør en beskrivende Psykologi mulig. Indrømmelsen forudsætter, at der er Bevidsthedsdannel-

ser, der har Præg af at handle om saadanne Enheder, og Indrømmelsen bestaar i at tiltræde, at et saadant Præg kan være gyldigt.

Det viser sig, at han ogsaa maa gøre eller mener at maatte gøre en anden Indrømmelse. Den selvstændige, lineære, kontinuerlige „Tid“ og de tomme Tidspunkter, som han mener er absolut nødvendige for hans Psykologi, erklæres for at have til Betingelse „virkelige af mine mentale Tilstande uafhængige, ja saa at sige ikke-mentale, materielle Bevægelser“, men i det første Essay søgte han bl. a. at benytte sin Psykologi til at gøre det af med det ikke-mentale, materielle. Denne Indrømmelse forudsætter, at der er Bevidsthedsdannelse med et saadant Præg, at de synes at give Besked om noget ikke mentalt, materielt, og Indrømmelsen bestaar i at tiltræde, at et saadant Præg kan være gyldigt.

Forfatteren mener selv ved sine ofte meget interessante og indsigtfulde Udviklinger, som vi her kun lige har kunnet berøre, at have genrejst en Bygning, „hvor Deskriptiv-Psykologerne kunde finde et trygt og uforstyrret Værksted og alle andre Godtfolk hente Svar paa, hvorledes deres forskellige logiske, matematiske eller „filosofiske“ Oplevelser nærmere set eller dybere prøvet lod sig beskrive og forklare“. Ganske vist føjer han til: „At Grunden under Huset er hul og maa afstives med ret dristige Postuleringer, er jeg den første til at erkende: egentlig talt slaar ikke engang de psykologiske Forklaringer til, en hensynsløs Mistænksomhed umuliggør al Slags „-grafi“ og „-logi“.“ Han gør sig ikke helt klart, at hvad han har frygtet som en Mulighed ogsaa er indtruffet, nemlig at hans Psykologi i

det første Essay ikke er helt skikket til de Angreb, den er benyttet til dør, fordi den nærmere Undersøgelse, der gennemføres i det andet Essay, viser, at den selv forudsætter netop det, den skal angribe, eller noget, der staar paa lige Fod med det.

Betragtes den genrejste Bygning nærmere, viser det sig, at det ikke er den Psykologi, man her har at gøre med, han i det første Essay kalder den sigmatiske Psykologi, men en ny Art, i Følge hvilken der indenfor Bevidsthedslivet forekommer Transcendens, og i Følge hvilken der indenfor Bevidsthedslivet er Erkendelse mulig. Ret beset har Forfatteren mindst tre Slags Psykologi eller Opfattelser af Bevidsthedslivet: en, der siger, at det alleregentligste er et enkelt, direkte Datum; en anden, der hævder Sigmastillingen som det egentlige, og en tredje, der gør Erkendelse mulig, idet Transcendens — under Navn af ultrapræsente Kvaliteter — anerkendes. For de to første Arter af „Bevidsthedsliv“ gælder, at der indenfor dem hverken kan forekomme tilsyneladende eller virkelig Erkendelse. Men den Erkendelse, hvorved Forfatteren kommer til dem, hører selv med til Bevidsthedslivet, altsaa er den tredje Slags Bevidsthedsliv med de ultrapræsente Kvaliteter saa langt fra at være den mindst fundamentale, at „Erkendelsen“ af de to andre forudsætter den. Den Vej, Forfatteren er gaaet, medfører, at for hans Eftertanke faar denne tredje Art en uvirkelig og vilkaarlig Karakter, og dette kommer til at bestyrke ham i, at de to første er mere „egentlige“. Disse er han oprindeligt kommen til uden erkendelseskritisk at undersøge hvorledes, og de (særlig Sigmastillingen) har fæstnet sig i hans Bevidsthed med et dogmatisk ab-

solut Præg, blandt andet fordi ved dem visse Yndlingsfordringer om „det værendes“ Natur syntes tilfredsstillet. For en Kritiker tager det sig ud, som om de „desperate Spring“ og lignende, han mener at maatte gøre ved Genopbygningen, har sin Oprindelse i efter Kritikerens Mening virkelige, desperate Spring, der er foregaaet, da Forfatteren kom til de to første Arter af Bevidsthedsliv, og som gøres godt igen ved det, der for Forfatteren tager sig ud som desperate Spring.

Som bemærket foregaar Opbygningsforsøget ved, at visse „Bevidstheder om“ eller beslægtede Dannelser anerkendes, og andre forkastes, og saaledes maa al Erkendelse foregaa. Det er altsaa ogsaa ved et vist saadant Valg, Forfatteren er kommen til de to første Arter Bevidsthedsliv; havde han, belært af Erkendelseskritiken, gjort sig dette klart, vilde han maaske af det Kaos, han kommer ind i, have følt sig foranlediget til at forkaste som mindre hensigtsmæssigt det foretagne Valg og det Bevidsthedsbillede, det fører til, til Fordeel for et andet, der giver bedre Sammenhæng.

Man kunde for Eksempel tænke sig at sige følgende: Kun ved at stole paa en ultrapræsent Kvalitet, en „Bevidsthed om“, er der i det hele taget Mulighed for at komme til Antagelsen af en gennem et vist Tidsrum konstant mental Tilstand; fører nu en saadan Antagelse til Urimeligheder, er det rigtigst ikke at stole paa denne Kvalitet. Men i dette Tilfælde kan man endda gaa radikalere frem mod Forfatteren. Thi man kan benægte nogen Sinde at have truffen paa en ultrapræsent Kvalitet, der gav sig ud for at handle om en gennem et vist Tidsrum uforanderlig mental Tilstand.

Ganske vist har jeg haft Oplevelser, der har handlet f. Eks. om mit Klatpapirs uforanderlige Farve, medens jeg ser paa det; men hvis mental Tilstand betegner Helheden af, hvad der er bevidst til Stede, saa er det den rette Beskrivelse at sige, at, skønt der snarest er Bevidsthed om, at Helheden, den mentale Tilstand er stadig skiftende, er der dog Bevidsthed om Klatpapirets konstante Farve.

Betragtes Bogens to Essays som uafhængige af hinanden, f. Eks. som to Essays af to Forfattere, maa det siges om hver af dem, at det belyser vor Erkendelse paa betydningsfuld Maade, men man kan ikke slaa sig til Taals med deres Standpunkters og Resultaters Forskellighed. Baade dette og en Del enkelte Punkter, der synes uholdbare, medfører, at denne Bog, betragtet som endegyldig Filosofi, ikke er uden Mangler, men den indeholder saa mange værdifulde Synspunkter og virker baade derved og ved hele den energiske og levende, ejendommeligt personlige Fremstillingsform og ved den indgaaende Føling, Forfatteren har med Problemerne, saa ansporende og æggende, at det kan antages, at en kommende filosofisk Diskussion vil bære Mærke af den. Den vil stille en Fordring om at tage Stilling til Sagforhold, der undertiden gaas let hen over.

Det er et selvstændigt, udholdende og indtrængende Aandsværk, gennemtrængt af frisk Arbejdsglæde, dansk filosofisk Literatur er bleven beriget med.

**ERINDRING OG ERKENDELSE
EN DIALOG**

Jens og hans Ven Poul kommer i en Samtale ind paa Spørgsmaal vedrørende Erindring, som Jens har sysselsat sig en Del med. Samtalens Udgangspunkt former Jens saaledes: Kan vi bevise som noget ganske isoleret, at vi paa et andet Tidspunkt end det nærværende har haft bestemte Oplevelser? Poul svarer: Naturligvis kan vi det. Jeg véd f. Eks., at jeg for en Uge siden var i Teatret.

Jens: Jeg ser intet Bevis; du kunde jo huske ganske fejl og forleden ikke have haft den Oplevelse, det nu staar for dig, at du har haft. Hvad vil du sige, hvis jeg tvivlede?

Poul: At det staar saa tydeligt for mit indre Syn, og at jeg genkender alt, baade Enkeltheder og den Maade, de er knyttet sammen paa. Jeg kan jo huske alt, hvad der foregik, jeg kan endda høre Skuespillernes Stemmer, og jeg kan huske den væmmelige, tykke Kone, jeg sad ved Siden af, og hvem jeg talte med i Mellemakten. Alle Enkeltheder melder sig saa sikkert og utvetydigt og holder sig saa haardnakket. Hele Situationen var endda særlig ejendommelig, fordi jeg var i meget daarligt Humør, og det var et Lystspil, jeg saa; og dertil kommer, at jeg gaar saa sjældent i Teatret, saa det er en Begivenhed. Hvis jeg nu var meget træt eller havde Feber, kunde jeg

tænke mig, at jeg fabulerede, men jeg er jo frisk og sund. Det hele passer med, hvad jeg ellers kan huske, der var Besøg fra Stockholm, og det var derfor, jeg maatte gaa med. Og i Gaar mødte jeg en af dem, jeg talte med i Mellemakten, og vi talte om Stykket. Nej, naar noget staar paa den Maade for mig, navnlig naar jeg ogsaa kan huske Stemmer, plejer det at passe.

Jens: Vort Problem drejede sig om, hvorvidt man ved at holde sig til en isoleret Erindring kan føre Bevis for den. Men iøvrigt vil jeg, fordi jeg tror, vi derigennem kan komme ind paa noget vigtigt, sige, at det er en Ting for sig, at *du* føler dig sikker; men det behøvede maaske ikke at overbevise *mig*. Dersom jeg tvivlede om, at det, du tror, er en Erindring, ogsaa virkelig er det, ser jeg ikke, at du ved at anføre flere erindrede Biomstændigheder, overfor hvilke jeg vilde nære den samme Tvivl, kan bevise noget.

Poul: Naar du ikke vil stole paa mig, saa tal med de andre, jeg var sammen med; siger de alle, at de har set mig i Teatret, maa du vel være overbevist om, at jeg var der.

Jens: Er det givet? De andre kan kun sige, at de bestemt erindrer, at de har set dig, og hvorfor skulde jeg tro mere paa dem end paa dig. Jeg indser ikke, at deres nærværende Overbevisning kan bevise mere om det, der fandt Sted forleden, end din. Endogsaa om jeg erindrede selv at have været til Stede og at have set dig, vilde jeg for at trænge til Bunds spørge om Berettigelsen for mig til at tro paa denne Erindring.

Poul: Jeg mente ikke, at hver enkelt for sig beviste noget, men at der laa et Bevis i, at alle er enige.

Jens: Paa en Maade har du selvfølgelig Ret. For en Dommer f. Eks. vil et stort Antal Vidners samstemmende Udsagn være afgørende. Men jeg er dog ikke tilfreds, fordi det, jeg har for Øje, ligger i et helt andet Plan. Du vil tydeligst forstaa, hvad jeg mener, naar jeg henviser til den almene Sætning om Naturens Regelmæssighed. Vi mener, at vi er i Stand til i det enkelte Tilfælde at afgøre, om det er sandsynligt, at vi har med en Naturregelmæssighed at gøre eller ikke. Man har med de 4 Induktionsmaader ment at angive de Fremgangsmaader, vi bruger, naar vi staar overfor de enkelte videnskabelige Spørgsmaal. Men det er Humes Bedrift at have klargjort, at ethvert Forsøg paa at føre Bevis for vor Antagelse om, at der i det hele findes Naturregelmæssighed, vil mislykkes; en Antagelse, der rent logisk kan gøres til en Forudsætning for, at vi søger at finde den specielle Regelmæssighed for de enkelte Omraader. Svarende hertil er det ikke en Opstilling og Undersøgelse af de Midler, vi i det enkelte Tilfælde bruger for at afgøre, om en Erindring er sand eller ikke, men en Undersøgelse angaaende den Forudsætning, at der findes sand Erindring, der interesserer mig. Jeg anstiller mig tvivlende for at undersøge Sagen.

Poul: Nu forstaaer jeg, hvor du vil hen; du vil ikke betvivle min eller andre Menneskers Troværdighed, og naar du selv føler dig sikker paa at erindre noget, tror du selvfølgelig paa det ligesom alle vi

andre; men du mener, at naar man overvejer Sagen, kan denne Tro ikke begrundes.

Jens: Jeg mener, at det viser sig, naar vi undersøger vor Erkendelse, at Berettigelsen af denne Tro, eller hvad man vil kalde det, er en dybtliggende Forudsætning, og at vi, dersom vi søger at føre et Bevis for dens Berettigelse, ved nærmere Undersøgelse vil finde, at der i de formentlige Beviser allerede er gjort Brug af det, der skulde bevises.

Poul: Lad mig først høre, hvad du har at sige, saa vil jeg prøve, om det alligevel ikke kan lykkes mig at finde en Vej, ad hvilken man kan føre et Bevis.

Jens: Det Grundfaktum, jeg gaar ud fra, er, at en Erindring handler om det, som er sket, og altsaa handler om noget, der er oplevet paa et tidligere Tidspunkt. Dersom jeg i det enkelte Tilfælde vil vise, at det, der nu staar for mig som en Erindring, ogsaa er det, altsaa ikke alene giver sig ud for, men ogsaa faktisk omhandler noget, jeg tidligere har oplevet, da synes det, som om man kunde forlange, at jeg fører dette Bevis ved at sammenligne min nuværende Erindring om Oplevelsen med selve den tidligere Oplevelse; men det er ugørligt, fordi selve den tidligere Oplevelse forefindes ikke mere. Da denne Betragtning gælder alment for alt, hvad der umiddelbart eller maaske først ved nøjere Eftersyn fremtræder som Erindring, kan jeg ikke i noget isoleret Tilfælde afgøre, om det, der staar for mig som Erindring, med Rette staar saaledes for mig. Vil jeg hævde det, maa jeg gøre det uden at føre noget isoleret Bevis, det kan kun blive i Kraft af en Slags Paastand. Det er vigtigt, at der i denne Paastand

ikke indgaar, at alt, der fremtræder som Erindring, ogsaa er Erindring — vi kan jo huske fejl — derfor kan den formuleres saaledes: Der findes ikke alene noget, der tilsyneladende, men ogsaa noget, der faktisk er Erindring.

Poul: Det er rigtigt, at du ikke kan foretage den Sammenligning, du fordrede. Men kan du ikke ved, at du husker en Række Omstændigheder fra din oprindelige Oplevelse, føre et Bevis derigennem, at den erindrede Oplevelse er et nødvendigt Led i den hele Sammenhæng?

Jens: Maaske, men det bliver ikke et Bevis af den Art, jeg forlangte. Du flytter kun Problemet; i Stedet for den Erindring, der først var Tale om, og for hvis Rigtighed Beviset skulde føres, har vi nu Erindringen af hele Sammenhængen. Nu skal du ved den forlangte Sammenligning bevise, at denne mere omfattende Erindring er troværdig, for derfra at gaa videre og fra den hele Sammenhæng at føre et Bevis for den enkelte Erindring; men dette Bevis behøver vi ikke at tale om, fordi du er stoppet op forinden, ved at du som sagt forskyder Problemet. I øvrigt tror jeg ikke, at vi med Rette kan tale om nødvendig Sammenhæng uden allerede at have antaget Paastanden om Erindring.

Poul: Jeg indrømmer, at ved nærmere Eftersyn synes det, som om mit Forslag gik ud paa at ville bevise en Erindrings Sandhed ved Hjælp af en anden Erindring; men det undgaar jeg ved følgende: Jeg erindrer at have bestilt et Sæt Tøj hos min Skræder; ligesom jeg tænker paa dette, kommer Budet og

bringer det. Her beviser den nærværende Oplevelse min Erindring.

Jens: Det kunde være et mærkværdigt Sammentræf, men bortset fra det, beror dit Bevis paa, at du erindrer en Oplevelse, som du mener nødvendigvis maa have visse Følger, der ogsaa indfinder sig. Jeg vil ikke fordybe mig i, at man ikke fra Følgerne med Sikkerhed kan slutte baglæns; der kan være mange forskellige Ting, der tilsyneladende har de samme Følger. Jeg vil holde mig til, at der i dit Bevis indgaar en Række Erfaringer om Oplevelser og deres Følger. Overfor deres samlede Masse kan gøres gældende, at du, naar du mener, at du kan benytte dig af dem, stoler paa din Erindring om dem. Men ogsaa om hver Oplevelse og dens Følge gælder, at de overhovedet ikke vilde blive Erfaring, der indgaar i din Erkendelse, dersom du ikke, naar Følgen indtræder, havde en Erindring om Oplevelsen og stode paa den. Brændt Barn skyr Ilden, siger man. Det er muligt, at de Sammenstød, Barnet har haft med Ilden, ligefrem omdanner Barnets Organisme, saaledes at Ild nu ganske fysiologisk mekanisk frembringer en anden Maade at forholde sig paa end tidligere, uden at Barnet véd noget om Forbindelsen mellem Ild og Smerte, — ligesom en Hyldemarvskugle først tiltrækkes og efter Berøringen paa Grund af den Forandring, den undergaar, frastødes af den elektriske Konduktor. Kender Barnet ikke Forbindelsen mellem Ild og Smerte, kan denne Forbindelse ikke indgaa som Led i en Tankerække. For at Barnet skal lære Forbindelsen at kende, saaledes at den bliver en Del af det, Bar-

net véd, maa enten den første Oplevelse erindres, naar Følgen indtræder og forbindes med denne, eller de maa begge senere forbindes i Erindringen; desuden maa selve Forbindelsen mellem Oplevelsen og Følgen, som Barnet saaledes har erhvervet Kendskab til, erindres. Lad os vende tilbage til din Skræder: det er muligt, at der i din Bevidsthed, naar du ser Tøjet komme, umiddelbart og uvilkaarligt, som naar Barnet skyr Ilden, udløses Overbevisningen om din Erindrings Rigtighed, men naar du skal *begrunde* denne Overbevisning, undgaar du ikke at maatte anføre dine egne eller maaske andres Erfaringer, der uden Erindring ikke kunde være dig bekendte.

Poul: Det, du siger, er maaske rigtigt, jeg vil da foreslaa noget helt andet. Du sagde før, at den oprindelige Oplevelse ikke forefindes mere; men det gælder ikke, hvis den oprindelige Oplevelse nedskrives eller ligefrem er, at du skriver dit Navn paa et Stykke Papir og angiver Tid og Sted. Dukker senere Erindringen op, da er der her et Tilfælde, hvor du kan foretage Sammenligningen. Du erindrer i Gaar Kl. 5 Minutter over 7 at have skrevet dit Navn paa Side 19 i din Lommebog, og naar du nu trækker den ud af Lommen, se, saa staar der ogsaa det, du den Gang skrev.

Jens: Lad os se lidt nærmere paa Sagen; efter hvad du sagde, var Oplevelsen selve Nedskrivningen, men det, der staar i Bogen, er det nedskrevne, er altsaa ikke selve Oplevelsen, men noget andet, om hvilket du antager, at det staar i nøje Forbindelse med Oplevelsen, og det er dette andet, som du

mener, jeg kan benytte til at bekræfte min Erin-
drings Rigtighed. Denne formentlige Bekræftelse
hviler blandt andet paa min Overbevisning om, at
det, der staar paa Papiret nu, ogsaa stod paa det i
Gaar. Det vil være formaalstjenligt væsentlig at
holde os til dette Punkt og antage, at jeg erindrer,
at mit Navn staar paa Side 19 i min Lommebog, at
jeg saa trækker den op, og at det viser sig, at det
ogsaa virkelig findes der. Da det, du foreslog, ikke
helt er det, du tænkte dig, kan du vel ikke have
noget imod, at jeg som antydet gør dit Argument
lidt mere enkelt.

Poul: Nej, det har jeg ikke, og det af den Grund, at
det forekommer mig, at her maa du give tabt, fordi
den Mulighed for Sammenligning, du ønskede dig,
er til Stede. Du erindrer dette, at Navnet staar i
Lommebogen, du slaar den op, og se, det staar der
ogsaa.

Jens: Jeg har Skinnet imod mig, men det er ogsaa
alt, hvad jeg kan indrømme. Lad os se paa Sagen.
Jeg erindrer: ved en *tidligere Lejlighed* at have set
Navnet paa Papiret, og efter din Mening er denne
Erindring beviselig rigtig, fordi jeg *nu* ser Navnet
staa paa Papiret; men fordi Navnet staar der nu, er
det ikke givet, at det ogsaa har staaet der før. Kan
du ikke bevise dette uden Brug af og Tillid til Erin-
dring, er der ikke Grund til at gaa nærmere ind paa
dit Bevis.

Poul: At et Skriftstykke ikke forandrer sig fra Dag til
Dag, det véd vi saa sikkert som noget.

Jens: Det er muligt, at vi mener at have stor Sikker-
hed for, at et Skriftstykke ikke forandrer sig fra

Dag til Dag, men Spørgsmaalet er, om en saadan Mening kan fremkomme og kan begrundes uden Brug af Erindring, som vi stoler paa. Der er maa-ske noget ubehageligt ved at undersøge en Ting, vi ellers er enige om at betragte som ganske sikker; men for at forstaa Erindringens Betydning i vor Erkendelse og dermed Betydningen af den ubeviselige Tro paa Erindringen har det netop Interesse at se, at Erindring ligger til Grund selv for det, der ganske umiddelbart forekommer os mest selvfølgeligt.

Poul: Jeg skal indrømme, at jeg en lille Smule har Fornemmelsen af, at du overfor mig gaar, — lad mig sige meget grundigt til Værks, men det skal jeg ikke opholde mig ved, da det aabenbart er selve Spørgsmaalet om, hvorledes det kommer til vor Bevidsthed, at noget forbliver ens eller forandrer sig, som du vil behandle ved Hjælp af dette Eksempel, og jeg indser, at denne Sag er meget vigtig.

Jens: Deri har du Ret, men jeg vil foreslaa dig, da du er klar over det til Grund liggende Spørgsmaal, at vi holder os til dette og lader Eksemplet falde.

Poul: Det har jeg intet imod. Maaske vil endda Hovedlinjerne i din Tankegang blive mig klarere, naar du ikke iklæder den et tilfældigt Eksempels Dragt.

Jens: Om noget forandrer sig eller ikke, kan jeg enten afgøre tilsyneladende umiddelbart eller ved Hjælp af Mellemed. Dersom jeg kender et Sammenhæng mellem to Fænomener, saaledes at det ene Fænomens Ensbliven eller Forandring følges med det andet Fænomens Ensbliven eller Forandring, kan

jeg ad indirekte Vej ved at undersøge det ene Fænomen med Hensyn til dets Ensbliven eller Forandring faa Besked om det andet Fænomen i denne Henseende. Undertiden kan der være en Række Fænomener, hvis Sammenhæng jeg kender, og Vejen kan være lang mellem det Fænomen, jeg iagttager, og det Fænomen, jeg ønsker Besked om. Hvorvidt jeg stopper op ved et fjærnt eller nært Led i Rækken, er ligegyldigt for det, vi har for Øje; væsentligt er, at dér, hvor jeg stopper, maa jeg for at faa Besked om Ensbliven eller Forandring sammenligne Tingen, som den er, og Tingen, som den var. Denne Sammenlignings Rigtighed hviler paa Rigtigheden af min Erindring om Tingen, som den var. Paa en eller anden Maade maa jeg, saa vidt jeg kan se, altid ved Erfaringserkendelse komme til mindst et Punkt, hvor jeg kun kan komme videre ved at stole paa Erindringen. Som Regel vil man ved en tilsyneladende ganske enkelt og usammen-sat Erfaring kunne paaapege mangfoldige saadanne Punkter.

Poul: Dette skulde altsaa, dersom du har Ret, sige, at al Erfaring, som indgaar i vor Erkendelse, hviler paa Erindring og forudsætter dens Troværdighed.

Jens: Ja, thi paa den ene Side kan vi uden Erindring hverken erfare noget om Ensbliven eller Forandring, og paa den anden Side forudsætter ethvert Forsøg paa at afgøre vor Erindrings Troværdighed Erfaringer om Ensbliven eller Forandring, som vi stoler paa.

Poul: Helt er jeg ikke overbevist, fordi jeg synes, der er en bestemt Kilde til Erfaringer om Ensbliven og

Forandring, som du ikke har taget Hensyn til. Naar jeg siger: den Stol dér er den samme, som stod der i Gaar, og er overbevist om mit Udsagns Rigtighed, er det, fordi jeg i dette Tilfælde af Erfaring om Ensbliven stoler paa min Erindring, dels genkender jeg Stolen, dels kan jeg, naar jeg tænker mig om, ligefrem huske, at jeg har set den der i Gaar. Jeg forstaar, at det principielt er ligegyldigt, om det, jeg holder mig til, er min Erindring om et særligt Kendemærke ved Stolen i Gaar, som jeg genfinder i Dag, eller min Erindring om hele Stolen eller maa-ske noget i Omverdenen, der stod i Forbindelse med den, fordi Spørgsmaalet om Berettigelsen af at bygge paa det, min nuværende Erindring udsiger, rejser sig netop overfor det, jeg holder mig til. Men det forekommer mig, at vi har en anden Kilde til Erfaring om Ensbliven og Forandring end den, du har taget Hensyn til. Naar jeg staar og ser paa den Stol, der staar foran mig, ser jeg ganske umiddelbart, at den ikke forandrer sig, uden at det forekommer mig, at Erindring spiller nogen Rolle, og her er altsaa et Eksempel paa Opfattelse af Ensbliven uden Brug af Erindring; et tilsvarende Eksempel paa Opfattelse af Forandring er let at give.

Jens: Det, du anfører, har jeg allerede overvejet og skal svare dig derpaa, saa godt jeg kan. Det er rigtigt, at ét er at se Stolen nu og at erindre at have set den i Gaar, og at det er noget andet at staa og se paa den og at have Bevidsthed om, at den, medens man betragter den, ikke forandrer sig. Fra visse Synspunkter er det vigtigt at holde disse to Ting ude fra hinanden, men for os er det væsentligt, at ogsaa

i sidste Tilfælde har vi med Bevidsthedsindhold at gøre, der, for saa vidt de har Betydning i vor Erkendelse, handler om Oplevelser, der ikke er nærværende. Den bedste Maade at komme paa Spor efter dem er, hvis du vil følge mig i nogle lidt dristige Tankeeksperimenter. Lad os tænke os din Stol opstillet saaledes, at den afbildes paa et Fotografiapparats Matskive; saa længe der ikke sker nogen Forandring med hele Opstillingen, vil der ikke ske nogen Forandring med Billedet paa Matskiven. Vi vil nu optræde som en Smule almægtige og alvidende og vil sætte Matskiven i Stand til at opleve noget sjæleligt, vi vil sætte den i Stand til at fornemme de Billeder, der i Øjeblikket afbildes paa den; men vi vil foreløbig ikke forlene den med Spor af andet sjæleligt. Der vil da til Billedet af Stolen svare noget sjæleligt, der, ligesom Billedet, ikke forandrer sig, men Matskiven vil intet opfatte med Hensyn til Ensbliven eller Forandring, thi vel er Billedet og den dertil svarende sjælelige Dannelse konstant — det véd vi — men at det forholder sig saaledes, det afbildes ikke paa Matskiven, og derfor véd den det ikke.

Poul: Jeg forstaar ikke rigtigt, at det ikke afbildes paa Matskiven; jeg kan dog se, at Billedet er konstant.

Jens: Det er, fordi du med at se mener noget andet og mere end det til Billedet, som det er i hvert enkelt Øjeblik, svarende sjælelige. Tænk dig, at du kun faar Matskiven at se i det kortest mulige Tidsrum, om du vil i et Nu, saa vil det, du ser, intet sige dig med Hensyn til det afbildedes Ensbliven eller Forandring. I intet enkelt Øjeblik findes der altsaa paa

Matskiven noget, der kan udsige noget om Ensbliven eller Forandring, og Matskiven kender kun det, der i det enkelte Øjeblik afbildes paa den.

Poul: Ja, jeg forstaar dig nu; men var det ikke paa en eller anden snedig Maade muligt paa Matskiven at afbilde noget med Hensyn til Stolens Ensbliven eller Forandring.

Jens: Det er muligt, og det vilde jeg netop komme til. For at gøre Sagen overskuelig vil vi tænke os, at der paa Matskiven i Stedet for Stolen kun afbildes en grøn Lysplet, og at der kun kan forekomme Forandringer, der vedrører Lysets Styrke. Indlægger vi paa Matskiven en lille Selencelle indenfor den grønne Lysplets Omraade og leder en elektrisk Strøm igennem, vil Strømmens Styrke forandre sig med Belysningen. Du ved vel, at Selen er et Metal, der har den Ejendommelighed, at dets Ledningsævine for Elektricitet er ret stærkt afhængig af den Belysning, hvori det befinder sig. Naar vi har denne Strøm, er der rige Muligheder for at benytte sig af dens Forandringer ved Hjælp af et Apparat, f. Eks. en Induktionsrulle, eller af at den indenfor et kortere eller længere Tidsrum vedblivende har været ens, ved Hjælp af andre Apparater, hvis Indretning det er uvæsentligt at gaa ind paa. De Virkninger, vi faar gennem vore Apparater, kan paa en eller anden Maade afbildes paa Matskiven, saaledes at Ensbliven afbildes paa én Maade og Forandringer paa en anden. Ensbliven kan f. Eks. afbildes ved en rød Lysplet og Forandring ved en blaa. Den røde Plets Lysstyrke vokser til en vis Grænse med Tidsrummet, indenfor hvilket den grønne Plet vedblivende

har været ens; den forsvinder i det Øjeblik, en Forandring ved den grønne Plet indtræder for at give Plads for en blaa Plet, hvis Styrke er afhængig af Forandringens Størrelse. Dersom vi, der véd, hvordan det hele er indrettet, ser paa Matskiven blot et Øjeblik, siger den røde resp. blaa Plet os Besked om den grønne Plets Tilstand i den umiddelbart forudgaaende Tid. Men eftersom vi ikke har fortalt Matskiven noget om, hvad disse Pletter betyder, siger de den intet, de er kun bestemte Billeder, der i det enkelte Øjeblik udgør en Del af dens sjælelige Indhold. Og forlener vi den ikke med mere sjæleligt, end vi allerede har gjort, da vil de heller aldrig komme til at sige den noget.

Poul: Kan dette ikke bero paa, at den blaa resp. røde Plet staar helt udenfor, ingen Forbindelse har med den grønne Plet?

Jens: Vel, saa indretter vi os lidt anderledes. Det, der for os er en rød resp. blaa Plet, gør vi for det sjælelige, vi har skænket Skiven, til visse Kvaliteter ved den til den grønne Plet svarende sjælelige Dannelse. Lad disse Kvaliteter, naar de optræder, være aldrig saa uløseligt forbundne med denne Dannelse, anderledes end som det de er, nemlig en Kvalitet ved den i Øjeblikket værende sjælelige Dannelse, kan de ikke fremtræde for Matskiven. At der i det hele har været foregaaende Øjeblikke, véd Matskiven ikke, thi den kender kun det, der i det nuværende Øjeblik findes paa den. Giver du mig Ret?

Poul: Ja, jeg har intet at indvende.

Jens: Saa benytter vi os af vor Almagt og gør disse

Kvaliteter til intellektuelle Dannelser, vi gør dem til selve *Bevidstheden* om den grønne Plets Tilstand i det umiddelbart forudgaaende Tidsrum, og nu véd altsaa Matskiven noget om den grønne Plets Forandring eller Ensbliven. Saadanne intellektuelle Dannelser er noget andet eller noget mere end Viden om selve de enkelte tidligere Øjeblikkes Oplevelser, idet de tillige er Viden om en Forbindelse mellem dem og er Grundlag for Tidsbevidstheden. Men det, vi her har at holde os til er, at noget andet Bevis end denne nuværende intellektuelle Dannelse har Matskiven ikke for, at de tidligere Oplevelser har eksisteret, af den simple Grund, at den intet andet véd om de tidligere Oplevelser end det, den nuværende Dannelse siger om dem. Det, vi her har bygget op, er saa vidt jeg kan se det Grundskema, vi med vort Problem for Øje vilde være komne til ved Analyse af vor egen Bevidsthed.

Poul: Naar det er noget, vi skal kunne finde ved nærmere Betragtning af vor egen Bevidsthed, maa man kunne læse om det hos alle, der har givet sig af med den Art Ting, og det er ikke Tilfældet.

Jens: Man kan ogsaa læse om det meste af det, vi har talt om. De, der rigtig har søgt at trænge ind i Erkendelsens og Sjælelivets Natur, er nødvendigvis kommen til at sysselsætte sig med disse Forhold. Jeg har hos Hume og Kant truffet Antydninger om disse Forhold, og Meinong har behandlet Sagen mere udførligt.¹⁾ Men det er ikke let at give en rigtig Beskrivelse af det, der forefindes inden i

¹⁾ Meinong: „Zur Erkenntnistheoretischen Würdigung des Gedächtnisses“. Vierteljahrsschr. f. wissenschaft. Philosophie. Bd. 10. 1886. S. 7—33.

os; og naar man i dette Tilfælde ofte er bleven ført noget paa Vildspor, tror jeg nok, jeg kan angive i alle Tilfælde én Grund for det, men jeg synes, det vil bringe os for langt bort.

Poul: Nej, lad mig kun høre det. Det kan ingen Skade gøre at vide, hvordan man kan tage fejl.

Jens: Lad os da tænke os andre Mennesker betragte vor Matskive. De vil hurtig, uden at vi fortæller dem derom, opdage Sammenhængen mellem den grønne Plets Ensbliven eller Forandring og Tilstedeværelsen af den røde eller blaa Plet, og efterhaanden vil de ganske umiddelbart benytte sig af den blaa resp. røde Plet for paa en let Maade at faa Besked om den grønne Plets forudgaaende Tilstand. Det kan nu ske, at de ikke tænker paa, eller det ligesom smutter fra dem, at det, naar de kan benytte sig af den blaa resp. røde Plet, skyldes, at de allerede over for selve den grønne Plet har benyttet sig af det nye, vi tilsidst skænkede Matskiven, nemlig *Bevidstheden om den grønne Plets Tilstand i det umiddelbart forudgaaende Tidsrum*, og derved har opdaget, hvad den røde eller blaa Plets Tilstedeværelse kan tydes som. Smutter saaledes det rette Sammenhæng fra dem, kommer de til at tro, at *Bevidstheden om den grønne Plets forudgaaende Tilstand ligger umiddelbart i Eksistensen af de blaa og røde Pletter*. De forveksler et erfaringsmæssig sanseligt Tegn med selve Sagen, det betegner. Det er ikke bogstavelig saadanne Pletter, der arbejdes med, men visse Følelser, Reproduktioner eller Spændingsfornemmelser eller Fornemmelser eller Oplevelser af anden Art, man kan finde hos sig.

selv, og som mere eller mindre hyppigt ledsager den omtalte intellektuelle Dannelse. Er man først kommen ind paa denne Vej, holdes man paa den ved at man uvægerlig kommer i Polemik med andre. Man føres nemlig til at paastaa om en enkelt af disse mange Ting, der faktisk ret hyppigt ledsager den her beskrevne intellektuelle Dannelse, at den altid er til Stede, og kommer da i Strid med andre, der om en anden af disse Ting har valgt at paastaa, at denne altid er til Stede; og naar man har besluttet sig til en af dem, f. Eks. en Følelstone, gør man sig det endnu vanskeligere at naa til Forstaaelse af, at den intellektuelle Dannelse er af anden Art end disse Ting, ved at holde uklart hen, om denne Dannelse ligefrem er f. Eks. selve Følelstone, eller om den er noget andet, der beror paa den.

Poul: Hvis du i det hele har Ret, kan det være, at man ogsaa af den Grund har haft Tilbøjelighed til at holde sig til disse uvæsentlige, erfaringsmæssige Tegn, at de ligesom er mere haandgribelige end den intellektuelle Dannelse, hvorfra de faar deres Betydning, og i sig ikke er saa dybtliggende forskellige fra Tingene i Omverdenen, som vi er vant til at tale om. Jeg maa ogsaa sige, at jeg synes, du kun giver en meget mager Beskrivelse af det, der virkelig foregaar i mig, der ikke rigtig tilfredsstiller mig.

Jens: Jeg har udtrykkelig sagt, at det kun var et Grundskema, jeg gav. Naar det synes dig saa mager, antager jeg, det blandt andet beror paa, at du har opfattet den intellektuelle Dannelse abstrakt..

Maaske har jeg heller ikke udtrykt mig helt tydeligt. Det drejer sig her om en Klasse af Dannelser, som alle er karakteriserede ved at bestaa af Viden om tidligere Oplevelser, der for en Del fremtræder som Viden om en Forbindelse mellem dem. Men hver enkelt er karakteriseret ved, at den bestaar af Viden om ganske bestemte Oplevelser og Forbindelser mellem dem. Naar jeg sidder og ser paa mit Signet, er det ikke en Viden om Ensbliven i Almindelighed, der er til Stede, men det er den bestemte Viden, at jeg har set dette Signet staa foran mig i nogen Tid uden at forandre sig, der er givet. Naar man taler om den Art Ting, kommer man let til at holde sig til det almene, der karakteriserer den hele Klasse, og det er, som du siger, magert i Forhold til de enkelte Oplevelser.

Poul: Kan der virkelig være saa stor Forskel paa det ene og det andet?

Jens: Lad mig give dig et Eksempel fra et andet Omraade. Man har sagt: „Det ejendommelige for det komiske er en ved intellektuel Kontrast fremkaldt Blandingsfølelse af Lyst og Ulyst med Overvægt af Lyst.“ Selv om dette er en rigtig Bestemmelse, bringer den ikke netop Sir John Falstaff til at staa levende for en.

Poul: Det kan være, du til en vis Grad har Ret. Kontrasten ved dit Eksempel er jo næsten selv komisk. Men jeg synes dog, at der mangler noget væsentligt ved din Beskrivelse. Den vilde maaske passe, dersom denne Viden kom og gik som et Lyn, men naar man betragter et eller andet, har man ikke alene Indtrykket af, at det, man betragter, roligt

vedbliver at være, som det var, men ogsaa at der i selve Betragtningen er en rolig Vedvaren.

Jens: Jeg kan meget vel sætte mig ind i, hvad det er, du mener. Jeg antager, at det, du her har beskrevet, ikke er selve de Dannelser, jeg har omtalt, men nogle, der saa at sige er bygget oven paa dem. Foruden at jeg ser Stolen staa der, véd jeg, at jeg gør det. I min Bevidsthed er der paa den mindste Foranledning den Viden til Stede, at Stolen stadig staaer der; en saadan Foranledning er blandt andet, at jeg spørger mig selv, hvorvidt denne Viden er til Stede eller ikke. Oven paa denne Viden, der handler om Stolen, bygger der sig en ny Viden, der handler om den første Viden, og denne ny Viden udsiger maaske ikke helt med Rette, at den første stadig har været til Stede; ogsaa denne ny Viden indfinder sig paa den mindste Foranledning. Ved at denne ny Viden optræder, føler jeg ligesom en anden Grad af Sikkerhed, som jeg kunde tænke mig at forme i Ord paa følgende Maade. Naar jeg i dette Øjeblik véd, at Stolen hele Tiden har staaet der, er der maaske en Mulighed for, at jeg tager fejl, at det er noget, jeg finder paa i dette Øjeblik; men naar jeg tillige véd, at jeg hele Tiden har gjort mig klart, at den stod der, ja saa kan jeg ikke tage fejl. Beviset for denne sidste Videns Rigtighed lader sig imidlertid lige saa lidt føre som for den Viden, den handler om, thi ogsaa den handler om noget, der ikke er mere, nemlig min Viden i den forudgaaende Tid. Der er maaske endnu noget, der virker med til, at det oplevede ikke bliver saa magert, som min Beskrivelse gav dig Indtryk af. Forandrer noget sig.

indfinder der sig undertiden anskueligere Oplevelser, saasom Rytme og Bevægelse; til Ensbliven er der vel — nøje forbundet med den intellektuelle Viden — knyttet lignende om end lidet udprægede, anskuelige Oplevelser.

Poul: Saa vidt jeg kan se, har du i alle Tilfælde svaret mig og maaske ogsaa tilfredsstillet mig paa de Punkter, hvor jeg kunde have noget at indvende. Jeg vil derfor gaa over til at spørge, om du mener, at Erindring ogsaa spiller en dybtliggende Rolle i den Del af vor Erkendelse, hvor vi ikke har med Erfaringens Verden at gøre, f. Eks. i den rene Matematik?

Jens: Lad mig først sige dette, at jeg i en vis Forstand mener, at Jorden og Planeterne og Solen o. s. v. bevæger sig rundt paa samme Maade, hvad enten Jens Peter Jensen véd Besked om det eller ikke; men dersom Jens Peter Jensen skal erkende noget om det, maa han have Erindring og maa stole paa den. Paa lignende Maade er det med Pythagoras' Læresætning: den er lige rigtig, om jeg kender den eller ikke; men vi kom ikke langt i Matematik eller i det hele taget i nogen som helst Art Erkendelse, dersom vi ikke havde Erindring og stolede paa den. Vi kom *absolut* ingen Steder, vi maatte nemlig ustandselig begynde forfra. Men bortset herfra tror jeg, at det er den første Paastand i Matematikken, at vi med Bevidsthed om, at de er de samme, kan gentage de matematiske Begreber, og dette er ligefrem en speciel Formulering af den Paastand, at der findes Erindring, og at vi kan stole paa den. At gaa nærmere ind paa disse Ting er svært, fordi vi i

saa høj Grad er i Uklarhed om Naturen af de Genstande, man arbejder med i Matematiken, og om Forholdet mellem dem og vor Erkendelse af dem.

Poul: Jeg skal da undlade at forfølge dette Spørgsmaal. I øvrigt vil jeg indrømme, at du nu har bragt mig til det Punkt, at jeg ikke vilde være utilbøjelig til at give dig Ret, dersom det, du har sagt, ikke førte til den rene Skepticisme, og dersom du ikke hele Tiden som alle Skeptikere havde bevæget dig i en Ring.

Jens: Det forbavser mig, at jeg skulde være en Skeptikus. Maa jeg høre hvorfor?

Poul: Det er saare simpelt. Naar du mener, at vor Erkendelse hviler paa en Paastand om Erindring, der ikke kan bevises, hviler den efter din Mening paa Sand, og der er intet, der staar fast. Og du har netop søgt at gøre rent Bord ved at ville paavise, at Erindring spiller en Rolle overalt i vor Erkendelse. Derved er det ogsaa, du begaar Ringslutningen, thi det, du mener at have klargjort ikke kan bevises, og som man altsaa bør staa tvivlende overfor, er saa omfattende, at det blandt andet gaar ud paa, at du burde have tvivlet om selve det, som du bruger til at føre dit formentlige Bevis. Enten maa du være inkonsekvent, eller ogsaa gaar du i Ring.

Jens: Lad mig først svare paa det sidste, du har sagt. Dersom jeg havde sagt, at Eksistensen af Erindring er Forudsætning for al Erkendelse, og havde paa-staaet, at jeg kunde erkende dette uden at benytte denne Forudsætning, havde jeg ikke været en Skeptiker, men et Vrøvl. Jeg har ganske vist benyttet en meget vigtig Forudsætning ved mine Betragtning-

ger. Jeg er gaaet ud fra en bestemt Opfattelse af Tiden, i Følge hvilken dels det nuværende Øjeblik indtager en væsentlig Særstilling og dels alt det, vi kan opleve, er saaledes beskaffent, at man kan afgøre, om det forefindes i et bestemt Øjeblik eller ikke. Mod denne Opfattelse kan gøres gældende, at den ikke stemmer med vore sjælelige Erfaringer. For os findes der ikke umiddelbart et breddeløst Snit i den stadig flydende Tid, der betegner Nuet, men Nuet har en vis Bredde og omfatter en Del af den Tid, der lige er gaaet. Desuden kender vi Dannelser, der ikke kan lokaliseres i et bestemt Tidspunkt, men hører en Tidsstrækning til. Kan man f. Eks. sige, at en rytmisk Dannelse hører det første, det andet eller det sidste Taktslag til, eller er det ikke saaledes, at den hører hele Tidsrummet til, indenfor hvilket de Taktslag, der bærer den, lyder. Det er med den som f. Eks. med et Kvadrats Form. Formen hører Helheden til og kan ikke lokaliseres i et bestemt Punkt. Jeg kunde tænke mig, at man ud fra disse Forhold kunde arbejde sig frem til en helt anden Opfattelse af Tiden end den, jeg er gaaet ud fra, og som jeg i den Grad selv er gennemtrængt af, at jeg slet ikke kan beskrive disse Forhold, uden at min Opfattelse af Tiden ligger bag ved og skinner igennem min Beskrivelse. Jeg antager, det gaar dig ligedan.

Saa meget om mine Forudsætninger. Jeg gaar dernæst over til din Paastand om, at jeg er Skeptiker. Dersom jeg efter at have klargjort, at Paastanden om en isoleret Erindrings Troværdighed er ubeviselig, fuldstændig tvivlede om en Erin-

drings Berettigelse, hvilket jeg ikke gør, da havde jeg maaske været en Skeptiker. Men jeg mener ikke, at alt det er galt, som ved den Fremgangsmaade, vi har benyttet, ikke kan bevises at være rigtigt. Min Interesse er at gøre Rede for det i min Erkendelse, der har en lignende Karakter som Sagforholdet vedrørende Erindringens Paalidelighed. Jeg undersøger det, ikke for at tvivle, men netop for at vide Besked. Men bortset fra alt andet drejer det sig her om, hvorvidt det, jeg har sagt, er rigtigt eller galt. Er det galt, saa vis det, og er det rigtigt, da mener jeg, at vor Erkendelse ikke bliver mere, men mindre sikker, naar man lukker Øjnene for det. Jeg kan endda sige, at jeg mener, vi overalt i vor Erkendelse vil støde paa Forudsætninger, vi arbejder med, for hvilke vi ikke enkeltvis kan føre noget strengt Bevis. Men jeg mener ikke, at disse enkelte Forudsætninger er vor Erkendelses sidste Ord. Ved Forudsætningen om Erindring og om Regelmæssighed i Naturen betonedes jeg, at ikke alt det, der giver sig ud for Erindring eller for Regelmæssighed, ogsaa derfor var det, som det gav sig ud for. Jeg gav af den Grund Forudsætningerne den Formulering: „der findes Erindring“, „der findes Regelmæssighed i Naturen“. Jeg mener, at de andre Forudsætninger har en lignende Karakter. Der maa altsaa, selv naar man har anerkendt alle disse Forudsætninger, være en Fremgangsmaade, efter hvilken man udvælger og afgør, hvad man vil forkaste som kun givende sig ud for at være et eller andet, og hvad man vil anerkende som værende det, som det giver sig ud for. Denne Frem-

gangsmaade bestaar i at anerkende og forkaste saaledes, at der for det første i ens totale, anerkendte Viden kommer saa omfattende og saa nøjagtig Sammenhæng som muligt, og at for det andet det, man forkaster, ved at betragtes fra andre Synspunkter og ved at bringes i Forbindelse med andre Emner saa vidt muligt, om end i en anden Form, f. Eks. som forstaaelig Fejltagelse, kommer til at høre med til Sammenhængen. For at hævde, at Fordringen om Sammenhæng har Suverænitæt, maa man i det mindste vise, at der ingen andre Forudsætninger er, der kan gøre en saadan Ret gældende, og at de, fordi de kun kan hente deres Kraft fra denne, maa bøje sig efter dens Fordringer.

Poul: Det foresvæver mig, at jeg netop i Begyndelsen af vor Samtale henviste til Sammenhængen som det Middel, vi kan bruge for at føre et Bevis for en Erindring.

Jens: Deri har du Ret, og jeg mener, det er vigtigt, at det Bevis, vi har, ogsaa er det, der ganske uvilkaarligt falder os ind. Jeg førte dig med Vilje bort fra det, dels fordi jeg tænkte, det vilde staa i et klarere Lys, naar vi havde prøvet at finde andre Udveje, dels fordi vi ved Forsøget paa at finde disse vilde faa Indsigt i Erindringens fundamentale Betydning for al vor Erkendelse.

EDGAR RUBIN

Kan Hukommelsen forbedres?

Naturlig Hukommelsesteknik.

Dr. Rubin's lille Bog er paalidelig og let læselig, den bygger paa en Mængde moderne Undersøgelser af Hukommelsen og fremstiller Resultaterne af disse i et klart og i bedste Forstand populært Sprog. Den kan derfor anbefales enhver, der interesserer sig for Emnet, saa vel praktisk som teoretisk. Dr. Rubin nøjes nemlig ikke med en blot teoretisk Drøftelse af Hukommelsens Natur, men giver paa Grundlag af en saadan ogsaa en hel Række praktiske Vink.

(Jørg. Fr. Jørgensen i „Politiken“).

Forfatterens Undersøgelser medfører, at et betydeligt Stof fra den eksperimental-psykologiske Forskning fremdrages, og Læseren har saaledes Lejlighed til at faa et vist Indblik i denne Forsknings Karakter. Forfatteren behandler det foreliggende Materiale kritisk og giver sit selvstændige Bidrag til Spørgsmalets Besvarelse. For Lærere har Bogen særlig Interesse, da den omhandler et Spørgsmaal af vidtrækkende Betydning i pædagogisk Henseende. Den er klar i Fremstillingen og helt igennem interessant at læse.

(Folkeskolen).

Pris: 4 Kr. 75 Øre.

GYLDENDALSKE BOGHANDEL

GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI
KJØBENHAVN

